

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

**BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
SERIA ARHEOLOGIE**

3 - 2011

Editura Renaissance
București
2011

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 3

COLEGIUL DE REDACȚIE

Drd. Pavel Mirea, *Muzeul Județean Teleorman* - Redactor șef
Dr. Ecaterina Țânțăreanu, *Muzeul Județean Teleorman* - Secretar de redacție
Dr. Radian R. Andreescu, *Muzeul Național de Istorie a României*
Dr. Abraham van As, *Leiden University*
Dr. Douglass W. Bailey, *San Francisco State University*
Dr. Ioana Bogdan-Cătănicu, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*
Dr. Sabin Adrian Luca, *Universitatea 'Lucian Blaga' din Sibiu, Muzeul Național Brukenthal*
Dr. Steve Mills, *Cardiff University*
Dr. Cristian Schuster, *Universitatea din București, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*
Dr. Laurens Thissen, *Thissen Archaeological Ceramics Bureau, Amsterdam*

Tehnoredactare: Pavel Mirea, Pompilia Zaharia

Corectura: Ecaterina Țânțăreanu, Mădălina Dumitru

Consultanți: Amelia Pannett (limba engleză), Cristi Marin (limba franceză)

Coperta: 'altar' (Starčevo-Criș) descoperit la Măgura, colecția Muzeului Județean Teleorman, desen Cătălina Dănilă, machetare Pompilia Zaharia

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de către autori.

Correspondența, manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb se vor trimite Colegiului de redacție, pe următoarea adresă: MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, cod poștal 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA sau prin email: redactie_BMJT@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

Volum editat cu sprijinul Consiliului Județean Teleorman

Editura Renaissance 2011
www.editurarenaissance.ro
(Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.)
Editor: Sorin Alexandru ȘONTEA
Telefon/fax: 031.808.91.97/0744.652118
E-mail: sorinsontea@rdslink.ro

©Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii Renaissance și Muzeului Județean Teleorman

ISSN 2065-5290
Tipar: ABSTRACT MEDIA SRL
Tel/fax: 031.808.91.97

IN HONOREM

VASILE BORONEANȚ - 80 ANI

TABULA GRATULATORIA

Radian Andreescu (București)
Mircea Babeș (București)
Alexandru Barnea (București)
Radu Băjenaru (București)
Carmen Bem (București)
Maria Bitiri Ciortescu (București)
Ioana Bogdan Cătaniciu (Cluj Napoca)
Clive Bonsall (Edinburgh)
Adina Boroneanț (București)
Marin Cârciumar (Târgoviște)
Bogdan Ciupercă (Ploiești)
Gabriel Crăciunescu (Drobeta Turnu-Severin)
Oana Damian (București)
Paul Damian (București)
Mișu Davidescu (București)
Alexandru Dinu (North Dakota)
Adrian Doboș (București)
Roxana Dobrescu (București)
Ștefan Dorondel (București)
Alexandru Dragoman (București)
Florin Drașovean (Timișoara)
Valentin Dumitrașcu (București)
Silviu Ene (București)
Alin Frînculeasa (Ploiești)
Luisa Fulga (București)
Daniel Garvăn (Piatra Neamț)
Elena Gavrilă (București)
Mihaela Golea (București)
Radu Harhoiu (București)
Peter Hügel (Arad)
Pascu Hurezan (Arad)
Ana Ilie (Târgoviște)
Cătălin Alexandru Lazăr (București)
Andrei Măgureanu (București)
Despina Măgureanu (București)
Dragoș Măndescu (Pitești)
Gheorghe Mănucu Adameșteanu (București)
Mihaela Mănucu Adameșteanu (București)
Mark Macklin (Aberystwith)
Silvia Marinescu-Bîlcu (București)
Sorina Mataca (Drobeta Turnu Severin)
Dragoș Măndescu (Pitești)
Kathleen McSweeney (Edinburgh)
Marco Merlini (Roma)
Pavel Mirea (Alexandria)
Katia Moldoveanu (București)
Alexandru Morintz (București)
Cristina Muja (București)
Alina Mușat (București)
Marian Iulian Neagoe (Drobeta Turnu-Severin)
Marian Neagu (Călărași)
Octav Negrea (Ploiești)
Cătălin Nicolae (București)
Eugen Nicolae (București)
Irina Oberlander-Târnoveanu (București)
Nona Palincaș (București)
Ion Pătrașcu (Alexandria)
Cătălin Nicolae Pătroi (Drobeta Turnu-Severin)
Constantin C. Petolescu (București)
Anca Diana Popescu (București)
Gabriel Marius Popescu (Phoenix, Arizona)
Raluca Iuliana Popescu (București)
Valentin Radu (București)
Petre Roman (București)
Alexandra Comșa (București)
Andra Samson (București)
Valeriu Sârbu (Brăila)
Cristian Schuster (București)
Andrei Dorian Soficaru (București)
Nicoaie Mirițoiu (București)
Ion Stângă (Drobeta Turnu-Severin)
Nicolae Șerban (Ploiești)
Cristian Eduard Ștefan (București)
Georgeta el-Susi (Reșița)
Meda Toderăș (București)
Ion Torcică (Alexandria)
George Trohani (București)
Alain Tuffreau (Lille)
Ecaterina Țânțăreanu (Alexandria)
Mircea Udrescu (Liege)
Gabriel Vasile (București)
Mihai Vasile (București)
Mihai Gabriel Vasile (București)
Ionel Vlad (Alexandria)
Alexandru Vulpe (București)
Vlad Zirra (București)

SUMAR
CONTENTS

Adina BORONEANȚ Arheologul Vasile Boroneanț la 80 de ani <i>The Archaeologist Vasile Boroneanț at 80 Years</i>	9
Marin CÂRCIUMARU Omul și arheologul Vasile Boroneanț <i>Vasile Boroneanț, the Man and the Archaeologist</i>	19
Adina BORONEANȚ A Suggested Chronology for the Iron Gates Mesolithic <i>O propunere de cronologie pentru mezoliticul de la Porțile de Fier</i>	21
Pavel MIREA Between Everyday and Ritual Use - 'Small Altars' or 'Cult Tables' from Măgura 'Buduiasca', Teleorman County (I): the Early Neolithic Finds <i>Între folosința cotidiană și rituală - 'altărașe' sau 'măsuțe de cult' de la Măgura 'Buduiasca', județul Teleorman (I): descoperirile din neoliticul timpuriu</i>	41
Marin Iulian NEAGOE Despre idolii vinčieni de tip 'tesalic' descoperiți în teritoriul comunei Hinova, județul Mehedinți <i>Vinča Idols of 'Thessalian' Type Discovered in Hinova Village, Mehedinți County</i>	59
Dimitrie C. BUTCULESCU (editare, note, bibliografie la notele editorului și transpunere ilustrații de Dragoș MĂNDESCU) Măgura Calonfirescu (Esplorațiune arheologică) <i>Calonfirescu Mound (Archaeological Exploration)</i>	81
Radian ANDREESCU, Katia MOLDOVEANU Considerații privind vetrele din așezarea gumelnițeană de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman <i>The Hearths Discovered at Vitănești 'Măgurice' Settlement Belonging to Gumelnița Culture, Teleorman County</i>	103
Ana ILIE Parure en terre cuite de la culture Gumelnița des sites du département de Dâmbovița (Roumanie) <i>Obiecte de podoabă din lut din cultura Gumelnița descoperite în așezări din județul Dâmbovița (România)</i>	119
Ion TORCICĂ Depozitul de lame de silex descoperit în localitatea Băbăița (jud. Teleorman) <i>Flint Blade Hoard from Băbăița (Teleorman County)</i>	133
Cătălin Nicolae PĂTROI Caracterul gumelnițean al culturii eneolitice Sălcuța <i>Gumelnița Character of the Sălcuța Eneolithic Culture</i>	143
Cristian Eduard ȘTEFAN Așezarea eneolitică de la Bârlălești - 'Stanția', jud. Vaslui. Unele considerații asupra ceramicii <i>The Neolithic settlement from Bârlălești - 'Stanția', Vaslui County. Considerations of the Ceramics</i>	155
Daniel GARVĂN Reprezentări ornitomorfe eneolitice din zona subcarpatică a Moldovei <i>Représentations néolithiques d'oiseaux découvertes dans les zones collinaires de Moldova</i>	171

Ion PĂTRAȘCU Câteva materiale arheologice descoperite în cetatea getică de la Orbeasca de Sus, județul Teleorman <i>Some Archaeological Finds from the Getic Fortress at Orbeasca de Sus, Teleorman County</i>	179
Alin FRINCULEASA, Nicolae ȘERBAN, Octav NEGREA, Valentin DUMITRASCU Date preliminare privind așezarea medievală timpurie de la Belciug, jud. Prahova <i>Preliminary Data on the Early Medieval Settlement from Belciug, Prahova County</i>	193
Bogdan CIUPERCĂ Câteva puncte de vedere privind activitățile meșteșugărești și spațiile de 'producție' între Carpați și Dunăre în secolele VIII-X <i>A Discussion of Craft Activities and 'Production' Areas between the Carpathians and the Danube in the VIII-X Centuries AD</i>	223
Ecaterina ȚÂNȚĂREANU De la răspunsurile la Chestionarul lui Odobescu la Lista Monumentelor Istorice 2010 - județul Teleorman <i>From the Responses of Odobescu Questionnaire to the List of Historical Monument 2010 - Teleorman County</i>	233
Cătălin LAZĂR, Cristina MUJA, Gabriel VASILE Cosiderații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (III): contribuțiile antropologiei fizice <i>Theoretical and Methodological Considerations in the Study of Funerary Practice (III): the Contribution of Physical Anthropology</i>	249
Prezentări de carte <i>Book Reviews</i>	269
Dragoș DIACONESCU <i>Cultura Tiszapolgár în România</i> , Bibliotheca Brukental XLI, Editura Altip, Sibiu, 2009, 433 pagini, ISBN 978-973-117-244-6 902(498.4) (Mihaela GOLEA, Luisa FULGA)	269
Victor Henrich BAUMANN <i>Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009</i> , Editura Granada, Tulcea, 2010, 243 pagini, ISBN 978-973-8905-90-0 (Silviu ENE)	271
Colaboratori <i>Contributors</i>	273

CONSIDERAȚII TEORETICO - METODOLOGICE PRIVIND STUDIUL PRACTICILOR FUNERARE (III): CONTRIBUȚIILE ANTROPOLOGIEI FIZICE

Cătălin LAZĂR
Cristina MUJA
Gabriel VASILE

Abstract: *This article reviews the major contribution made by studies of physical anthropology to the development of a theory of human mortuary practice throughout time. We will briefly present the main directions of physical anthropology, grouped into specific trends developed by different schools over time. The knowledge gained, and the methods and techniques developed by physical anthropology in the last century allow the development of modern theories about past populations and their specific social behaviour. Taking into account the scope of the subject, we limit our presentation only to those authors who have made a major contribution to the development of theoretical and methodological practices within physical anthropology.*

Rezumat: *Acest articol își propune să prezinte principalele contribuții ale antropologiei fizice la dezvoltarea teoriilor legate de practicile funerare specifice comunităților umane din diferite perioade de timp. Vor fi prezentate sintetic principalele direcții de studiu ale antropologiei fizice, grupate în cadrul curenților specifice dezvoltate de diverse școli de-a lungul timpului. Cunoștințele acumulate, precum și metodele și tehnicile dezvoltate de antropologia fizică în ultimul secol, permit la ora actuală dezvoltarea unei sau unor teorii moderne privind populațiile din trecut și comportamentele funerare specifice acestora. Din cauza dimensiunilor subiectului, am limitat prezentarea noastră doar la autorii care au avut o contribuție majoră la dezvoltarea scheletului teoretico-metodologic al antropologiei fizice.*

Keywords: *physical anthropology; mortuary practice; methods and theory; research directions.*

Cuvinte cheie: *antropologie fizică; practice funerare; metode și teorii; direcții de cercetare.*

La ora actuală, studiul practicilor funerare specifice comunităților umane din diferite segmente cronologice nu mai reprezintă doar o preocupare a disciplinei arheologice, ci constituie un corolar al mai multor discipline (antropologie biologică, antropologie culturală, fizică, chimie, topografie etc.). În cadrul acestora, antropologia fizică sau biologică¹ ocupă un loc aparte.

Etimologic, termenul de antropologie provine din două cuvinte grecești *anthropos* - om și *logos* - cuvânt, studiu și este definită ca știința care „studiază ființele umane în aspecte ce variază de la istoria biologică și a evoluției lui *Homo sapiens*, până la trăsături ale societății și culturii care diferențiază în mod distinct indivizii umani de alte specii animale” (***) 2010: 215).

Față de alte discipline conexe și ‘înrudite’ (precum *antropologia medicală* sau *antropologia nutrițională*), *antropologia fizică* este definită ca disciplina ce studiază aspectele biologice ale ființelor umane din trecut și prezent, printre principalele direcții de cercetare ale acesteia numărându-se *primatologia* (studiul biologiei și comportamentului primatelor non-umane), *paleoantropologia* (studiul resturilor fosile ale hominidelor), *osteologia* (studiul materialului osteologic uman provenit din situri arheologice), *antropologia morfologică*, *antropologia fiziologică*, *antropologia genetică și demografia*, *biologia populațiilor umane* sau, mai nou, *forensic anthropology* (Little *et al.* 1995; Berg 2006: 185).

În Statele Unite ale Americii noțiunea de *antropologie* cuprinde trei subdiscipline: antropologia culturală (socială), arheologia și antropologia fizică (biologică), la care unele centre universitare adaugă și o a patra subdisciplină - antropologia lingvistică (Jurmain *et al.* 2009: 6), fiecare dintre ele fiind împărțită în mai multe arii de interes. În schimb, antropologia europeană nu este caracterizată de această abordare *holistică*, precum în cazul antropologiei americane, aici cele trei subdiscipline mai sus menționate fiind domenii de sine stătătoare.

Trebuie amintit încă de la început că studiul de față, cu toate că prezintă un caracter istoriografic, nu se dorește o istorie propriu-zisă a antropologiei fizice (biologice). Precizăm că vom încerca o expunere sintetică a direcțiilor de cercetare dezvoltate de anumite școli de antropologie fizică, care au avut o contribuție majoră la dezvoltarea scheletului teoretico-metodologic al disciplinei în general sau a studiului practicilor funerare în particular. Din păcate, cadrul general al lucrării nu

permite abordarea și prezentarea tuturor școlilor sau a tuturor autorilor, situație ce ne-a determinat să optăm pentru structura de față².

Începuturile disciplinei (din Antichitate până în secolul al XIX-lea). Problemele și întrebările legate de om (în general) și cele privitoare la originea și evoluția acestuia (în particular) s-au născut din cele mai vechi timpuri.

Astfel, încă din antichitate numeroși gânditori (Herodot, Hipocrate, Aristotel, Democrit ș.a.) s-au preocupat de originea omului, de asemănările și deosebirile dintre acesta și primat, de caracteristicile fizice ale anumitor 'popoare' sau de structura și modul de funcționare a corpului uman (Armelagos și Van Gerven 2003: 54; Bindon 2005). Tot de acum datează și primele disecții (Herophilus din Chalcedon și Erasistratus din Chios) sau descrieri de elemente anatomice (Herodot) (Walker 2000: 5-7; Reverón 2008: 823-4).

În evul mediu și mai ales în perioada Renașterii, preocupările legate de originea omului și evoluția acestuia s-au accentuat. Astfel, pornind de la viziunea Bisericii privind originea creaționistă a ființelor umane, iar mai apoi tranziția spre viziunea filozofică modernă a Renașterii privind omul, caracteristicile și diferențele dintre populațiile din diverse zone geografice, problematicile vizate se diversifică, întrebările și explicațiile dezvoltate căpătând sensuri noi (Walker 2000: 7; Bindon 2005; Jurmain *et al.* 2009: 19-21).

Leonardo da Vinci (1452-1519), una dintre cele mai strălucite minți ale perioadei, se va apleca asupra caracteristicilor fizice specifice anumitor populații și valențelor determinante ale mediului asupra acestor diferențe. De asemenea, el va fi primul care va sublinia importanța factorului ereditar pe linie maternă și va studia diferențele și evoluția ființelor umane în anumite stadii de dezvoltare fizică (Keele 1970: 202-6; Bindon 2005).

Însă, Magnus Hundt (1449-1519) va fi cel care va introduce pentru prima dată (în anul 1501) termenul de *antropologie*, în lucrarea sa *Antropologium* (Bindon 2005; Bergmann 2008: 52). Tot în această perioadă se manifestă și Jacopo Berengario da Carpi (1460-1530), medic italian și autor al lucrărilor *Mondino* (1514), *De fractura cranei* (1521) sau *Anatomia Carpi. Isagoge breves perlucide ac uberime, in Anatomiam humani corporis* (1535), unul dintre cei mai importanți anatomici până la Vesalius (Pilcher 1903: 2-8; Previdi 2005: 13-39). În final, îl vom aminti pe Andreas Vesalius (1514-1564), una dintre cele mai marcante personalități ale Renașterii. Medic, considerat și fondatorul anatomiei moderne, autor al *De humani corporis fabrica* (1543), una dintre lucrările ce a influențat major evoluția disciplinelor medicale. Aceasta constituie unul dintre primele tratate de anatomie, care analizează structura și caracteristicile corpului uman (Malley 1964: 299-308; Tan și Yeow 2003: 229-30; Bindon 2005; Reverón 2007: 847-9).

Un moment de răscruce în istoria disciplinei a fost reprezentat de cercetările realizate de britanicul Edward Tyson (1650-1708), considerat și părintele primatologiei. Acesta, în lucrarea *Orang-Outang, sive Homo sylvestris: or the anatomy of a pygmy compared to that of a monkey, an ape, and a man* (1699), va realiza prima investigație sistematică de anatomie comparată între oameni și primat (Walker 2000: 7; Bindon 2005).

Secolul al XVIII-lea va marca o schimbare radicală a percepției asupra problematicilor referitoare la om, originea și evoluția acestuia, accelerând cristalizarea antropologiei fizice ca disciplină de sine stătătoare. Tot acum se naște una dintre temele majore ale perioadei - *determinismul rasial*, ce se va perpetua și în secolele următoare. Această temă avea să se fondeze pe două mari doctrine: *monogeneza* (omul avea doi strămoși comuni - Adam și Eva, conform informațiilor din Biblie, care erau albi, la fel ca și Dumnezeu) și *poligeneza* (conform căreia diferențele dintre rase se datorează unor acte de creație specială). Această perioadă este legată de studiile naturalistilor și de activitatea unor personalități precum Linnaeus, Buffon sau Blumenbach (Bindon 2005; Paciulli și Hegge 2006: 1243; Jurmain *et al.* 2009: 21-2). Dintre aceștia se remarcă Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), profesor german de anatomie, considerat și 'părintele' antropologiei fizice și al subdisciplinei craniologie. Adept al *monogenismului*, acesta va defini cinci rase umane (față de patru definite de Linnaeus), pe baza caracteristicilor morfologice craniene. De asemenea, în lucrarea *De genesis humani varietati nativa* (1775), Blumenbach consideră că o serie de factori, precum clima, alimentația, modul de viață sau anumite boli au condus de-a lungul timpului la degenerarea rasei inițiale albe (Gillispie 1970: 203-4; Bindon 2005; Lukaszek 2006a: 384-5).

Prima jumătate a secolului al XIX-lea va perpetua spiritul promovat în Epoca Luminilor și va consolida doctrina *determinismului rasial*. Pentru explicarea diferențelor și asemănărilor fizice și culturale dintre populațiile umane se vor căuta explicații științifice pentru susținerea teoriei raselor, în special pe baza factorilor ereditari. Acum problema clasificării raselor capătă valențe politice, fiind

promovate interpretări bazate pe principii de superioritate și inferioritate rasială³. Pe fondul acestor idei se remarcă autori precum James Cowles Prichard (1786-1848) sau Samuel George Morton (1799-1851). Primul dintre aceștia va publica în 1836 lucrarea *Researches into the Physical History of Man*, iar cel de-al doilea s-a remarcat prin opiniile *poligenice*, ca și prin impresionanta sa colecție de cranii (peste 1000 de exemplare), pe studiul căreia și-a fondat teoriile (Bindon 2005). Aceleași preocupări le-a avut și Anders Retzius (1796-1860), profesor suedez de anatomie, considerat unul dintre fondatorii craniometriei. Acesta a inventat indexul cefalic și a definit binecunoscutele tipuri craniene *dolicocefalic* și *brahicefalic* (Kreger 2006: 582-3; Paciulli și Hegge 2006: 1243). De asemenea, în aceeași perioadă se afirmă și Pierre Paul Broca (1824-1880), fondatorul școlii franceze de antropologie fizică și unul dintre autorii ce au contribuit major la cristalizarea acestei discipline pe baze științifice⁴.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea va fi marcată de afirmarea *curentului evoluționist* și afirmarea doctrinei *determinismului natural*. Acest curent se afirmă inițial în cadrul științelor naturii, iar mai apoi a celor sociale, în forma opoziției dintre 'transformism' și 'fixism' (opoziție care este formulată și în prezent ca evoluționism *versus* creaționism), numele acestuia fiind dat de teoria evoluției. Aceasta explică apariția diferitelor specii și existența fenomenului dual al diversității și ordinii biologice. Bazele acestor concepte vor fi puse inițial de Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), iar ulterior dezvoltate de Charles Darwin (1809-1882) și Alfred R. Wallace (1823-1913). Acum se demonstrează că atât *monogenismul* cât și *poligenismul* sunt teorii nefondate, iar specia umană nu are drept strămoș comun pe Adam și Eva, ci este rezultatul unui proces evolutiv, natural, bazat pe un fenomen de selecție, conturându-se astfel conceptul de *evoluționism darwinist* (Crognier 1999: 111; Taylor 1999: 240-1; Claessen 2002: 325-6; Jurmain *et al.* 2009: 22-9).

Sfârșitul secolului al XIX-lea marchează declinul *evoluționismului darwinist*, context în care concepte precum *rasă* sau *populație umană* sunt percepute ca entități de sine stătătoare, ce sunt abordate mai ales din perspectivă tipologico-aplicată. În general, studiile privind populațiile umane nu prezintă încă un 'design științific', iar abordările privind influența mediului înconjurător asupra omului și a evoluției acestuia au un caracter foarte limitat. Totuși, acesta este momentul în care se poate afirma că noțiuni precum anatomie, craniologie, originile omului, rasă și evoluție pot fi incluse în conceptul de *antropologie fizică*, ca disciplină de sine stătătoare (Leslie și Little 2003: 28-9; Little și Kennedy 2010: 1).

Școala franceză de antropologie. Deși preocupările privind medicina și anatomia s-au manifestat încă din perioada Renașterii, instituționalizarea antropologiei în Franța, ca disciplină distinctă, are loc în anul 1855, când Armand de Quatrefages (1810-1892) este numit director la *Catedra de Anatomie Umană* a Muzeului Național de Istorie Naturală din Paris. Sub conducerea acestuia, catedra este numită *Catedra de Antropologie*, fiind primul centru oficial de cercetare și formare în antropologie (biologică) din Franța (Anthony 1927: 240, Ferembach 1980: 317).

Totuși, nu Armand de Quatrefages, ci Pierre Paul Broca (1824-1880) este considerat fondatorul antropologiei franceze. Medic și antropolog de prestigiu, acesta pune bazele a trei organisme dedicate antropologiei: *La Société d'Anthropologie de Paris* (1859), *Laboratoire d'Anthropologie* (1867) și *Musée Broca* (1868).

Laboratorul de antropologie, înființat în 1867 și inclus în *École Pratique des Hautes Études* un an mai târziu, avea la acel moment o dublă funcție - pe de o parte de a pune la dispoziția membrilor *Societății de Antropologie* instrumente, colecții și documentație necesare pentru realizarea cercetărilor antropologice, iar pe de altă parte aceea de a forma specialiști în antropologie (Ferembach 1980: 317, Vallois 1940: 13). În fiecare an, cercetători din numeroase țări europene⁵ desfășoară stagii în laboratorul lui Broca pentru a aprofunda metodele antropologice (Vallois 1940: 13-4). Pentru a evidenția importanța pe care a avut-o Laboratorul pentru dezvoltarea antropologiei biologice este suficient să spunem că Aleš Hrdlička, fondatorul școlii americane de antropologie, s-a format în cadrul Laboratorului, sub îndrumarea lui Manouvrier⁶ (Ferembach 1980: 317, *** 1996: 89).

Léonce Manouvrier (1850-1927), una dintre figurile emblematice ale *Laboratorului de antropologie*, pe care îl conduce în perioada 1903-1927, este continuatorul activității lui Broca. El realizează studii privind variațiile anatomice ale oaselor, pune la punct o metodă de estimare a staturii pornind de la lungimea oaselor lungi și inventează indicii de platimerie și platicnemie⁷ (Ferembach 1980: 311-2), indici utilizați și astăzi în studiile de osteometrie.

Una din principalele direcții de cercetare în cadrul Laboratorului, inițiată chiar de către fondatorul școlii franceze de antropologie, este analiza metrică a craniilor umane, având ca scop încadrarea tipologică a indivizilor. Pentru realizarea acestor studii, *Muzeul Broca* pune la dispoziția cercetătorilor o impresionantă colecție ce cuprinde 6200 de cranii, dintre care 730 provin din

necropole (de la neolitic până în evul mediu timpuriu) (Vallois 1940: 8), aceasta fiind cea mai mare colecție de cranii din lume la momentul respectiv.

Încă din momentul fondării instituțiilor de cercetare antropologică există un interes pentru materialul osteologic uman provenit din necropole (în special cranii), dar până în anii '60-'70 antropologii nu iau în considerare în studiile lor contextul funerar (Crubézy *et al.* 1990: 6, Crubézy 2000: 12). Astfel, aceste studii de antropologie descriptivă (conținând în principal date metrice) apar fie ca 'anexe' la studiile arheologice (fără să existe o corelație cu datele arheologice), fie separat, în acest caz datele antropologice fiind precedate doar de informații referitoare la locul de proveniență și încadrarea cronologică a resturilor scheletale.

O schimbare majoră are loc în arheologia funerară atunci când, odată cu săpăturile realizate la Mournouards (Leroi-Gourhan *et al.* 1962), resturile umane încep să fie considerate elementul central al complexelor funerare (Crubézy *et al.* 1990: 6; Duday și Guillon 2006: 119). Într-un studiu din 1978, Henry Duday pledează în favoarea unei analize a complexelor funerare centrată pe studiul materialului osteologic uman, punctând importanța crucială a acestora în studiul practicilor funerare: „*En effet réduire l'étude des sépultures et des pratiques funéraires à celle du mobilier associé au mort, aussi extraordinaire soit-il, c'est oublier que ce dernier est l'élément central de la tombe et que tout a été organisé en fonction de lui*” (Duday 1978).

Demonstrarea potențialului pe care studiile osteologice îl au în completarea cunoștințelor despre practicile funerare (Crubézy 2000: 13) a dus la intensificarea dialogului dintre arheologi și antropologi, dialog ce se concretizează prin organizarea în 1982, la Toulouse, a unui colocviu cu tema „*Anthropologie physique et archéologie. Méthodes d'étude des sépultures*”, actele colocviului fiind publicate cinci ani mai târziu (Duday și Masset 1987). Colocviul a reunit peste două sute de arheologi, istorici, antropologi, paleopatologi, palinologi și specialiști în sedimentologie interesați de studiul situațiilor funerare, care dezbat problemele metodologice ridicate de cercetarea complexelor funerare.

În ultimii 30 de ani, studiile resturilor umane provenite din situri arheologice realizate de antropologii francezi urmează trei axe de cercetare (Crubézy 1992: 10; 2000: 10).

Prima dintre ele are ca obiectiv *studiul lumii celor morți* și cuprinde antropologia 'de teren', tafonomia și studiul organizării și funcționării necropolelor vechi. Antropologia 'de teren' presupune o abordare dinamică a *sepulturilor*, centrată pe reconstrucția gesturilor funerare (Duday *et al.* 1990: 30; Crubézy 1992: 11) pornind de la studiul modului de depunere a cadavrelor, a dispoziției pieselor de vestimentație și a inventarului funerar. Datele obținute în urma analizei antropologice *in situ* sunt coroborate cu datele studiului tafonomic, care aduc informații despre factorii (naturali sau antropici) care afectează resturile osteologice ulterior depunerii cadavrului. În final, studiul organizării și funcționării necropolelor are la bază analiza unor potențiale corelații între datele biologice și cele arheologice (Crubézy 1992: 10-1; 2000: 10).

O a doua axă de cercetare vizează *studiul lumii celor vii*, sau studiul paleo-biologic, având la rândul său două direcții principale - studiul paleodemografic și studiul paleopatologic. Paleodemografia franceză este marcată de studiile lui Claude Masset (începând cu 1971) și Jean-Pierre Boquet-Appel (după 1977) (Boquet-Appel și Masset 1982). Aceștia subliniază impactul negativ al impreciziei estimării vârstei la deces pornind de la schelet asupra acurateței studiilor paleodemografice (Buchet și Séguéy 2003: 166) ceea ce va genera puternice controverse și în final o ruptură între școala franceză și cea americană: „*Les échanges se sont longtemps soldés par un dialogue de sourds qu'on ne peut imputer à un obstacle linguistique*” (Buchet și Séguéy 2003: 167). Acceptarea de către Lyle W. Konigsberg și Susan R. Frankenberg, la începutul anilor '90, a existenței unor surse de erori sistematice în analizele paleodemografice (denunțate de Masset cu 20 de ani mai devreme), determină o redefinire unanim acceptată a paleodemografiei, care va ține cont de limitele impuse de metodologia antropologică (Konigsberg și Frankenberg 1992). În ceea ce privește studiile paleopatologice, trebuie remarcată pe de o parte abordarea dintr-o perspectivă epidemiologică a elementelor de patologie identificate în loturile examinate (Crubézy 1992: 13), iar pe de altă parte utilizarea în aceste studii a datelor obținute în urma analizei *in situ* a materialului osteologic uman (Duday *et al.* 1990: 42).

Studiul istoriei și evoluției populațiilor umane reprezintă cea de-a treia axă de cercetare și în același timp direcția cea mai longevivă (practic unicul interes al antropologilor de la fondarea antropologiei ca știință și până în anii '70 ai secolului al XX-lea). După o lungă perioadă de timp în care studiile de osteologie au presupus încadrarea indivizilor umani în funcție de anumite tipologii predefinite, în momentul de față ele se bazează pe date metrice și non-metriche (Crubézy 1992: 14) care sunt analizate folosind metode statistice descriptive (statistică univariată), dar și metode de statistică bi- și multivariată.

Nu putem încheia această succintă prezentare a școlii franceze de antropologie, fără a menționa faptul că și în Franța, la fel ca și în țările anglo-saxone și în Germania, cercetătorii își îndreaptă din ce în ce mai mult atenția către studiul materialului osteologic uman la nivel molecular, utilizând în principal informații relevate de analizele de paleogenetică dar și cele de chimia osului (izotopi stabili și microelemente). Un exemplu relevant în acest sens îl reprezintă laboratorul CNRS, AMIS - *Anthropologie Moleculaire et Imagerie de Synthèse*, condus de Éric Crubézy (Universitatea Toulouse III 'Paul Sabatier'), care utilizează metode genetice și imagistice pentru studiul variabilității și evoluției umane. Centrul de cercetare AMIS, înființat în 1996, este singurul laborator din Franța care realizează studii comparative între markerii genetici (atât mitocondriali cât și nucleari) ai populațiilor vechi și moderne din aceeași regiune (AERES 2010: 6).

Școala germană de antropologie fizică. Începuturile acesteia se leagă de activitatea lui Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840), despre care am discutat anterior. În această perioadă de început, în Germania, la fel ca și în alte țări europene, antropologia fizică a fost percepută ca o subdisciplină a medicinei. Consolidarea disciplinei se leagă de numele lui Rudolph Ludwig Karl Virchow (1821-1902). Medic, biolog, antropolog și politician, cu preocupări și în domeniile etnologiei și arheologiei⁸, Virchow este considerat 'părintele' patologiei, motiv pentru care a fost supranumit și 'Hippocrates with the microscope'. În anul 1869, înființează împreună cu Adolf Bastian *Berliner Anthropologische Gesellschaft*, iar în 1870 *Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*. În anul 1847 își susține docențiatul cu lucrarea *De Osseficatione Pathologica*, în cadrul căreia va urmări modificările patologice ale scheletului uman. În 1892 va publica volumul *Crania Ethnica Americana*, un veritabil atlas de cranii aparținând populațiilor native din America, ce reflectă preocupările lui Virchow din domeniul craniometriei. De asemenea, merită amintite preocupările sale legate de paleoantropologie, prin studierea în 1856 a fosilelor de Neanderthal din situl eponim⁹ (***) 1893: 565; Bindon 2005; Sorgner 2006b: 2287-9; Tan și Brown 2006: 567-8). Adversar al evoluționismului biologic, Virchow a respins teoriile lui Ernst Haeckel (1834-1919) privind rasa pură germană (*Das Deutsche Volk*), argumentându-și poziția pe un studiu vast, bazat pe caracteristicile a milioane de copii de vârstă școlară din Germania, publicat ulterior în 1866 (Tan și Brown 2006: 568; Marks 2010: 187-8).

A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea este marcat de pătrunderea în Germania a evoluționismului biologic și a ideilor lui Darwin. Acum se evidențiază o serie de autori cu preocupări în domeniul antropologiei, precum Rudolph Wagner (1805-1864), Hermann Schaaffhausen (1816-1893), Robert Hartmann (1832-1893), Hermann Klaatsch (1863- 1916) sau Gustav Albert Schwalbe (1844-1916) (Sorgner 2006a: 677-9). De asemenea, trebuie amintit și Rudolf Martin (1864-1925) ale cărui contribuții la nivel metodologic au jucat un rol important în standardizarea metodelor antropologice. Preocupat de osteologie, dar și de studiul populațiilor actuale, el a definit ceea ce astăzi numim *numerele Martin*¹⁰, publicate în *Lehrbuch der Anthropologie* (1914). Printre alte lucrări ale acestuia amintim și *Zur physischen Anthropologie der Feuerlander* (1893), *Die Inland stamme der malayischen Halbinsel* (1905) sau *System der (physischen) Anthropologie und anthropologischen Bibliographie* (1907) (Oetteking 1926: 414-7).

Decesul în 1902 a lui Virchow va crea un gol în cadrul disciplinei, acesta permițând afirmarea și impunerea *Drawinsmului Haeckelian*, ce va domina școala germană de antropologie fizică până la sfârșitul celui de al doilea război mondial (Marks 2010: 188). În aceste circumstanțe, antropologia fizică va cunoaște o dezvoltare deosebită, în special după 1918, într-un cadru instituțional bine definit, disciplina devenind un veritabil instrument politic, în special în timpul celui de Al Treilea Reich (Sorgner 2006a: 677; Ehrenreich 2007; Evans 2010; Marks 2010: 188-9).

Perioada nazistă, în ciuda numeroaselor minusuri pe plan doctrinar, a reprezentat o etapă prolifică pentru școala antropologică germană, ce a condus la apariția a numeroase instituții de profil și la crearea unui cadru optim pentru formarea specialiștilor și dezvoltarea disciplinei (Gingrich 2005: 112-26). Pentru această perioadă îi putem aminti pe Egon Freiherr von Eickstedt (1892-1965) și Otto Reche (1879-1966). Primul dintre aceștia, autor al lucrării *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit* (1934), realizează o tipologie rasială complexă; cel de-al doilea este cunoscut pentru studiile legate de corelația raselor umane cu grupele sanguine (Gingrich 2005: 88, 114-5, 120-1; Ehrenreich 2007: 124-9, 156). Tot acum se remarcă Eugen Fischer (1874-1967), profesor de medicină și antropolog, autor al teoriei purificării rasiale, legitimând astfel exterminarea evreilor și a țiganilor. Anterior, Fischer realizase experimente medicale pe populația din lagărele de concentrare din Namibia. Împreună cu Karl Saller (1902-1969), a dezvoltat așa numita *Fischer-Saller scale* pentru determinarea

originii rasiale, pe baza caracteristicilor fizice și a grupelor sanguine (Ehrenreich 2007; Evans 2010: 219-21; Marks 2010: 188).

După al doilea război mondial, antropologia fizică germană este marcată de schimbările politico-administrative ce au condus la divizarea țării. Astfel, dacă în cazul Republicii Federative Germane, antropologia va urma influențele specifice Europei Occidentale, în cazul Republicii Democrate Germane se va produce o implementare a direcțiilor de cercetare specifice Uniunii Sovietice (Baer 1990: 57-8; Gingrich 2005: 137-8). Anii '50 marchează o decădere aparentă a interesului față de antropologie, datorită suspiciunilor create de asocierea disciplinei cu regimul fascist (Baer 1990: 57). Totuși, această politică nu conduce decât la scăderea interesului față de anumite direcții de cercetare (craniologia de exemplu), nicidecum la o desființare a disciplinei. Cu toate acestea, cel puțin în Germania de Est (datorită influenței manifestate de școala sovietică de antropologie fizică), dar și în cea vestică, noțiunea de *rasă* a rămas un model fundamental în cercetare, prin utilizarea tipurilor antropologice (Turda 2010: 6-7). În această perioadă dar și în cele ulterioare, încep să se dezvolte și să se consolideze o serie de subspecializări particulare, precum antropologia medicală, antropologia industrială, paralel cu menținerea preocupărilor privind originile omului și studierea fosilelor (paleoantropologia) și intensificarea preocupărilor de ordin metodologic (Lasker 1959: 1-23; Bleibtreu 1967: 259). Deși percepută ca o disciplină strâns legată de medicină, antropologia fizică începe să se individualizeze ca disciplină de sine stătătoare, cu scopuri și direcții de cercetare proprii (Baer 1990: 57-9; Gingrich 2005: 148-9). Numărul institutelor și universităților în care se studiază antropologia fizică va crește semnificativ (Tübingen, Kiel, Hamburg, Berlin, Göttingen, Jena, Giessen, Mainz, Ulm, Freiburg, München etc.).

În ultimii 20 de ani s-au intensificat preocupările față de domenii conexe antropologiei, precum genetica, în Germania funcționând unele dintre cele mai prestigioase laboratoare specializate pe ADN fosil din lume (*Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie Leipzig* sau *Arbeitsgruppe Palaeogenetik des Mainzer Instituts für Anthropologie Mainz*).

Școala americană de antropologie fizică se naște propriu-zis în secolul al XIX-lea și este legată de doctrina *poligenismului* și cea a *determinismului rasial*.

Primele preocupări legate de acest domeniu apar încă de la începutul secolului, sub influența gânditorilor europeni și a 'tendențelor scientiste' manifestate în Franța și Germania. Astfel, în 1814 se înființează la Boston *The Linnean Society*, ce avea să devină începând cu 1930 *Boston Society of Natural History*. Ulterior, profesorul John C. Warren (1778-1856), anatomist și chirurg eminent, inspirat de activitatea lui Blumenbach, a început să colecționeze craniile ale unor indivizi cu origini etnice diferite, iar în 1822 va publica lucrarea *Account of the Crania of some of the Aborigines of the United States*, prima lucrare de acest fel din Statele Unite ale Americii (Hrdlička 1915: 138-9).

Samuel George Morton (1799-1851) este considerat fondatorul 'neoficial' al școlii americane de antropologie fizică. Medic educat la Edinburgh, a fost celebru în secolul al XIX-lea, datorită colecției impresionante de craniile umane (Hrdlička 1915: 139-40). În lucrarea sa *Crania Americana* (1839) analizează o serie de craniile ale indienilor nord-americani. Ulterior, în *Crania Aegyptiaca* (1843), Morton va studia craniile provenite din mormintele antice egiptene. Pe baza acestor studii va stabili caracteristicile și variațiile grupurilor rasiale. Metoda aplicată de Morton, deși originală, era empirică și comparativă, fiind bazată pe morfologia externă a encefalului și pe mărimea craniilor. El va măsura volumul acestora, apoi va compara rezultatele obținute în funcție de clasificarea rasială. Cercetările lui vor stabili o clasificare bazată pe cinci rase: *Caucasian*, *Mongolian*, *Malay*, *Native American* și *Negro*. Ulterior, o serie de autori, în special Stephen Jay Gould (1941-2002), vor critica ideile lui Morton, prin expunerea gravelor erori metodologice ale analizei sale, în special cele privitoare la raportul dintre talia indivizilor și mărimea creierului sau ignorarea diferențelor de sex în cazul calculelor și cuantificărilor efectuate (Hrdlička 1915: 139-45; Lurie 1954: 229-30; Gould 1996: 82-104; Menand 2002: 110-1; Eberhardt 2005: 186; Paciulli și Hegge 2006: 1243).

Opera lui Morton va fi continuată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de către Josiah Clark Nott (1804-1873) și George Robins Gliddon (1809-1857), autori ai lucrărilor *Types of Mankind* (1854) și *Indigenous Races of the Earth* (1857), concepute tot sub stigmatul *determinismului rasial* (Hrdlička 1915: 153-4; Brace 2010: 30-2). De asemenea, îi putem aminti și pe James Aitken Meigs (1829-1879), ce publică în 1857 *The Cranial Characteristics of the Races of Men* sau pe Joseph Leidy (1823-1891), profesor de anatomie la Universitatea din Pennsylvania, considerat unul dintre fondatorii medicinei legale (Hrdlička 1915: 150-3; Hare 1923: 73-85).

Începutul secolului al XX-lea este marcat de Franz Boas (1859-1942), una dintre cele mai ilustre personalități ale antropologiei fizice din Statele Unite ale Americii, cu contribuții și în alte

domenii conexe (antropologie culturală și lingvistică, etnologie, arheologie) (Lévi-Strauss 1999: 115-7; Little și Kennedy 2010: 2). Format în cadrul școlii germane de antropologie fizică și avându-i ca profesori pe Adolf Bastian (1826-1905) și Rudolf Virchow (1821-1902), Boas va aprofunda anatomia, osteologia și antropometria (Little 2010: 56-7). Ulterior, va realiza și studii legate de biometrie și creșterea populației, încercând să demonstreze că ritmul de creștere al copiilor nu depinde de factorii ereditari, ci de condițiile exterioare. De asemenea, va studia diferențele fizice dintre variate grupuri de indieni nord-americani, realizând studii comparative privind fecunditatea diferențială dintre amerindienii considerații de rasă pură și respectiv metisată, cercetare extinsă în anii 1908-1910 și asupra descendenților grupurilor de imigranți (Lévi-Strauss 1999: 116; Little 2010: 58-63). Partizan al mișcării anti-evoluționiste, Boas va demonta teoria tipurilor rasiale, criticând noțiunea de 'rasă' și opoziția 'primitiv' - 'civilizat' (Lévi-Strauss 1999: 116). El va utiliza noțiunea de 'tip', ca alternativă la termenul de 'rasă' și ca sinonim pentru 'populație', demonstrând că populația se transformă în funcție de modul de viață și mediul înconjurător, dar și pe fondul contactelor dintre populații, a raporturilor de consangvinitate sau de metisaj (Lévi-Strauss 1999: 116; Little 2010: 63-4). Cele peste 180 de lucrări a lui Boas au influențat fundamental direcțiile de cercetare ale școlii americane de antropologie fizică, iar în calitate de profesor va forma o întreagă generație de antropologi, care îi vor continua studiile (Little 2010: 65-72).

Însă cel ce va contribui capital la impunerea antropologiei fizice ca disciplină de sine stătătoare va fi Aleš Hrdlička (1869-1943). Născut în Boemia, a emigrat în Statele Unite ale Americii în anul 1881. A studiat medicina și s-a format ca antropolog la Paris, sub îndrumarea lui Manouvrier (Ferembach 1980: 317; Lukaszek 2006b: 1207). Influențat de școala europeană va încerca să realizeze un institut de antropologie fizică, dar nu va reuși (Lukaszek 2006b: 1207; Little și Kennedy 2010: 2). În schimb, va participa activ la nașterea *American Association of Physical Anthropologists* (1928) și va fonda *American Journal of Physical Anthropology* (1918), una dintre cele mai prestigioase publicații de profil de dincolo de ocean (Little și Kennedy 2010: 2; Ortner 2010: 87-104; Kennedy 2010: 105). Hrdlička a fost interesat de problematica originii și evoluției omului; în acest sens s-a ocupat de poziția lui *Homo neandertalensis* în relație cu *Homo sapiens*, considerându-l pe primul un segment al evoluției speciei umane. De asemenea a studiat și populațiile native nord-americane, din perspectiva caracteristicilor fizico-morfologice și fenotipice, demonstrând că ele nu sunt originare, ci au imigrat (Lukaszek 2006b: 1207-9).

Ernest A. Hooton (1887-1954) a fost o altă personalitate marcantă a antropologiei fizice din Statele Unite ale Americii. S-a format în Anglia sub conducerea lui Robert R. Marret (1866-1943) și a lui Arthur Keith (1866-1955), devenind ulterior profesor la Universitatea Harvard (Kennedy 2006: 1795). În această calitate a pregătit și coordonat numeroși studenți și doctoranzi, mulți dintre aceștia devenind ulterior nume prestigioase în domeniu (William W. Howells, Sherwood L. Washburn, Paul T. Baker, Carlton S. Coon, Gabriel Lasker etc.) (Giles 2010: 146-8). Inițial, Hooton s-a preocupat exclusiv de osteologia umană, pentru ca ulterior, după 1930, să se preocupe de examinarea variațiilor antropometrice din cadrul populațiilor actuale (Kennedy 2006: 1795; Giles 2010: 148-59). Sub influența ideilor lui Cesare Lombroso (1835-1909), el va studia comportamentele deviate ale indivizilor umani, formulând ipoteza conform căreia criminalii sunt inferiori din punct de vedere biologic, propunând sterilizarea și exilarea acestora (Erickson 2006: 737). Partea de final a carierei lui Hooton este dominată de conceptul 'anthropology of the individual', dar și de respingerea teoriilor privind clasificările rasiale (Giles 2010: 149).

Perioada de după al doilea război mondial este marcată de modificări majore ale disciplinei, atât la nivel academic și universitar, cât și la nivel de dezvoltare și percepere a antropologiei fizice. Acum se înmulțesc departamentele de antropologie fizică din cadrul colegiilor și universităților americane. Tot acum se nasc două importante proiecte - *Summer Seminar in Physical Anthropology* și *Yearbook of Physical Anthropology* - ce vor marca sensurile și perspectivele disciplinei (Little și Kaplan 2010: 155-68). Inițiatorul acestor proiecte, precum și a ideilor novatoare ce le animă, a fost Sherwood L. Washburn (1911-2000). Perspectiva sa va conduce la definirea conceptului de 'New Physical Anthropology'¹¹, punând accent pe explicațiile funcționale pentru caracteristicile anatomice, raportate la determinatele genetice, insufilând un anumit dinamism disciplinei, care încă se manifestă. Acum se produce o extindere a temelor de cercetare, fapt care a avut drept consecință imediată sporirea numărului de centre de cercetare (în special pentru studenții din domeniu). Preocupările lui Washburn au cuprins primatologia, paleoantropologia, fiind unul dintre primii susținători ai geneticii ca 'aliat' al antropologiei fizice. În plus, Washburn a folosit aceeași abordare pentru dezvoltarea și punerea în aplicare a evaluărilor științifice pentru antropologia medico-legală. Specializat în anatomie și biologie,

propune utilizarea indicelui ischio-pubian pentru creșterea acurateții determinării sexului pornind de la materialul osteologic uman (Lukaszek 2006c: 2302-4; Stini 2010: 173-82).

Până în anii '60, antropologia fizică din Statele Unite reprezenta o disciplină marginală, percepută mai degrabă ca paleoantropologie, decât ca antropologie biologică. În perioada 1960-1970 s-a produs maturizarea disciplinei, ceea ce a determinat o configurație modernă în care antropologia devine o veritabilă 'știință printre științe'. Acum se accentuează apropierea și descendența față de disciplinele biologice și se cizează principalele subdomenii ale antropologiei (Little și Kennedy 2010: 10). Totuși, această perioadă nu a fost lipsită de probleme și controverse, în special cu privire la conceptul tradițional de rasă (Relethford 2010: 207-17).

Ultimii 30 de ani sunt caracterizați de o serie de tendințe noi în domeniu și de diversificarea direcțiilor de cercetare. Progresele realizate în cadrul geneticii și direcțiile noi de studiu deschise de acestea au condus la rezultate excepționale. Toate subdomeniile antropologiei fizice cunosc o dezvoltare remarcabilă, numărul specialiștilor și al instituțiilor de profil înmulțindu-se, iar formarea profesională se caracterizează printr-o tendință de ultraspecializare (Little *et al.* 1995; Little și Kennedy 2010: 12-8).

Școala antropologică românească. Istoria antropologiei este marcată, ca și în cazul altor țări din sud-estul Europei, de o perioadă precursoră în secolul al XIX-lea. În schimb, nu putem considera lucrările (manuale sau mici tratate de anatomie sau fiziologie) și/sau pe autorii acestora (Z. Petrescu, P. Vasici Ungureanu, J. Ch. Czihak, Al. Obedenaru, A. C. Borcescu) ca fiind precursorii acestei științe, deoarece lipsesc interesele legate de crearea unor școli, a unor metode și concepții corespunzătoare unei cercetări propriu-zise (Milcu 1954: 7-10).

Numai atunci când a fost depășit acest stadiu de pionierat, putem vorbi despre începuturile antropologiei în România, în acest sens antropologia dobândind un caracter instituționalizat. Astfel, un prim pas spre structurarea unei discipline de sine stătătoare a fost făcut la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis în anul 1892, atunci când Mina Minovici (1858-1933) înființează la București primul institut medico-legal, denumit *Morga Orașului*. Acesta va deveni în 1898 *Institutul Medico-Legal*² (Beliș 2007: 252), la acea dată fiind primul institut de medicină legală din lume. Amintim aici și faptul că Mina Minovici, împreună cu fratele său Nicolae (elev al antropologilor francezi Léonce Manouvrier și George Papillaut), au fost membri titulari ai *Societății de Antropologie* din Paris (***) 1903: 14).

Începutul secolului al XX-lea a fost marcat de lucrările fraților Minovici, ce au condus primele teze de doctorat din România în domeniul antropologiei, dar și de alte personalități: Alexandru Obreja (1860-1937) - a introdus în clinica psihiatrică antropometria, domeniu dezvoltat în special de Nicolae Minovici (1868-1941); medicul chirurg Victor Gomoiu (1882-1960) - a efectuat primele cercetări de morfologie craniană; endocrinologul și neuropsihiatru Constantin I. Parhon (1874-1969) - a introdus interpretarea endocrinologică în tipologia constituțională (Milcu 1954: 8-9).

Începuturile disciplinei antropologice din România, la fel ca și în cazul altor discipline (în special cele istorice), au fost marcate de tema naționalismului și de căutarea originilor poporului român, pe de o parte, și legitimarea statului național românesc, pe de altă parte. În general, crearea identității naționale se realizează pe baza unor instrumente complexe, bazate pe elemente diverse, de la tradiție, istorie și simboluri istorice, la cultură și creații culturale. În cazul antropologiei fizice, aceasta va participa indirect, dar activ, prin mijloace specifice¹³ la crearea identității naționale, în principal prin îmbrățișarea doctrinei *determinismului rasial* și aplicarea principiilor *antropologiei rasiale* (Turda 2006: 124). Astfel, urmând tendințele europene din aceea perioadă, școala antropologică românească va căuta identificarea unor *tipuri rasiale* asociate poporului român, pe baza unor studii de serologie, etnologie, antropometrie, eugenie și craniometrie¹⁴, pentru a demonstra elemente precum *etnicitatea, puritatea, unicitatea, originea și descendența* populației din România, în scopul consolidării identității naționale și a legitimării acțiunilor politice (Turda 2006: 123-38; 2007a: 361-74; 2007b: 413-41; Butaru 2008: 195-207).

În perioada interbelică, pe fondul condițiilor economice prielnice, dar și a unei noi generații formate în Europa de Vest (cu precădere în Franța și Germania), asistăm la o nouă etapă de instituționalizare a disciplinei, prin înființarea de noi structuri de profil (Negrea 2003: 155), ceea ce marchează un real progres în procesul de organizare și afirmare a antropologiei românești. Astfel, în anul 1926 (sau 1930, după alți autori), la Iași se înființează *Catedra de Antropologie și Paleontologie* în cadrul Facultății de Științe Naturale. Trei ani mai târziu, la Cluj, ia naștere *Societatea de Antropologie* în cadrul Facultății de Medicină, iar în 1935, la București se constituie *Secția de Demografie, Antropologie și Eugenie* a Institutului de Statistică (Necrasov *et al.* 1990: 173; Stanciu 1999: 34; Negrea 2003: 157). Ulterior, în anul 1937, se crează *Laboratorul și Muzeul de Antropologie*

În cadrul Facultății de Medicină din București¹⁵ (Negrea 2005: 224), transformat în anul 1940 în *Institutul de Antropologie*, acesta constituind și cel mai important moment din procesul de instituționalizare al disciplinei antropologice din România (Stanciu 1999: 34; Negrea 2005: 224).

Acest moment istoric se leagă de numele lui Francisc Iosif Rainer (1874-1944), considerat fondatorul antropologiei fizice românești. Medic, antropolog, profesor universitar și membru al Academiei Române, Rainer a adunat o impunătoare colecție osteologică (peste 6000 de cranii, fragmente scheletice și peste 600 de piese teratologice rare), ce o va dona ulterior muzeului viitorului Institut de Antropologie¹⁶. Profesor de anatomie atât la București, cât și la Iași, Rainer va contribui la formarea a numeroși specialiști, dintre care îi amintim doar pe George Emil Palade (prestigios om de știință, membru al mai multor academii de științe din lume, deținător al premiului Nobel pentru medicină) sau Ioan Țurari (eminent medic chirurg, membru al Academiei Române). A avut preocupări și în domeniile antropometriei, fotografiei antropologice și paleoantropologiei. În acest sens, Rainer a publicat în anul 1942 (împreună cu I. Simionescu) un studiu despre craniul paleolitic de la Cioclovina. De asemenea, merită amintit că din inițiativa sa, în anul 1937, se organizează la București al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și de Arheologie Preistorică (Sevastos 1946: 45; Milcu 1954: 18; Enăchescu 1979: 165-79; Negrea 2005: 224; Majuru 2009: 11-2).

Tot în aceeași perioadă activează și alți specialiști cu preocupări în domeniul antropologiei, dintre care amintim pe: Victor Papilian (1888-1956), medic și profesor universitar la Cluj, principalul animator al *Societății de Antropologie* și inițiator al primului periodic de antropologie din România; Ioan Gh. Botez (1892-1953) la Iași, antropolog și profesor universitar, primul titular al *Catedrei de Antropologie* de la Iași, ce a întreprins studii privind anatomia comparată a primatelor și a omului, precum și asupra paleoliticului de pe teritoriul României, aprofundând totodată și probleme de stratigrafie, paleontologie sau arheologie; Victor Preda (1912-1982), biolog și antropolog, membru al Academiei Române, autor al unor studii privind determinismul manifestărilor umane (1941) și a unui tratat elementar de antropologie (1947); Iordache Făcăoaru (1897-?) și Petre Rîmneanțu (1902-1981) promotori ai studiilor eugenice, serologice și rasiale (Milcu 1954: 12-20; Necrasov *et al.* 1990: 173; Bucur 2002: 36-40; Negrea 2003: 157; 2005: 224; Turda 2007a: 363-4, 370-1; Butaru 2010: 217-39, 248-51). De remarcat în această perioadă interesul scăzut pentru studiul populațiilor vechi și al resturilor osteologice provenite din săpăturile arheologice, cercetările de paleoantropologie¹⁷ fiind eclipsate de studiile etnografice, etnologice, sociologice, demografice, serologice, eugenice sau anatomico-medicale (Milcu 1954: 22; Stanciu 1999: 34-35).

Intrarea României în cel de-al doilea război mondial a pus capăt avântului pe care-l luaseră disciplinele biologice în perioada interbelică (1918-1940), rezultând o relativă stagnare, pe fondul condițiilor politico-administrative generate (Negrea 2005: 221).

Perioada postbelică este marcată de afirmarea noului regim politic - comunismul, acesta influențând inerent și antropologia fizică. Perioada 1944-1950 este marcată de modificări majore ale vieții științifice din România. În anul 1944 Institutul de Antropologie București este desființat din punct de vedere administrativ, pe fondul sfârșitului războiului și a situației generate, dar și a lipsei unui coordonator, din cauza decesului profesorului Rainer. Conducerea colectivului de antropologi va fi preluată de către dr. Alexandru Tudor, a cărui autoritate era recunoscută de toți și care va ocupa această poziție până în 1950 (Majuru 2009: 17). În anul 1948 se radia Academia Română, iar un an mai târziu se înființa Academia Republicii Populare Române (Ionițoiu 2006: 105; Majuru 2009: 17). Totodată se procedează la desființarea unor catedre și anularea autonomiei universitare (1946), pe fondul reorganizării învățământului universitar și a acțiunilor de epurarea politică¹⁸ (Ionițoiu 2006: 103, 111). Perioada respectivă a fost una critică pentru antropologia românească, disciplina fiind în pericol de a fi desființată. Momentul va fi depășit grație curajului, tactului și abilității academicianului Ștefan Marius Milcu (1903-1997), poate cel mai eminent și fidel elev al profesorului Rainer, care va prelua conducerea *Colectivului de Antropologie* (noua titulatură oficială a fostului Institut), structură subordonată administrativ Institutului de Endocrinologie al Academiei (Negrea 2007: 54; Majuru 2009: 17, 23).

În anii imediat de după război, influența sovietică va marca dramatic atât sfera politică, cât și cea cultural-științifică. În domeniul științelor biologice influența Mendeliană va fi înlocuită de Lysenkoism¹⁹, pe considerentul 'incompatibilității' conceptelor raseologice interbelice, exponente ale capitalismului vestic, cu noua ideologie științifică venită dinspre Uniunea Sovietică (Turda 2010: 5). În aceste circumstanțe se va căuta importarea modelului antropologiei sovietice, după cum o demonstrează o serie de articole publicate la începutul anilor '50 (Hass 1954: 31-40; Gheorghiu 1954: 41-58). Însă, această reorientare a antropologiei fizice din România este relativă, deoarece așa numita *noutate* a modelului sovietic nu reprezenta decât o nuanțare/adaptare a ideilor antropologiei rasiale

din perioada interbelică la noile circumstanțe politice. Astfel, în vreme ce Europa Occidentală și în Statele Unite ale Americii se declanșase o veritabilă campanie împotriva *raseologiei*, în țările aflate sub sfera de influență sovietică (inclusiv România) se promovează concepte precum *etnogeneza*, *etnicitate*, *continuitate istorică* sau *autohtoni*, în scopul consolidării identității naționale. Această veritabilă 'biologie națională' apela obligatoriu la noțiuni precum *tipuri antropologice*, *cicluri de creștere și descreștere*, *genealogii genetice* sau *diferențieri rasiale*, idei regăsite frecvent în lucrările antropologice din perioada comunistă (Turda 2010: 5-9).

Procesul de instituționalizare al antropologiei românești a continuat și în anii '50 - '60. Printre cei mai activi cercetători ai colectivului condus de Milcu, se numărau Theodor Enăchescu, Pătru Firu, Cantemir Rîșcuția, Victor Săhleanu, Suzana Grințescu-Pop, Horia Dumitrescu, Olga Necrasov, Nicu Hass ș.a. (Negrea 2007: 54). Tot acum sporește interesul față de materialele osteologice umane provenite din săpăturile arheologice și chiar se caută identificarea cauzelor care au determinat o abordare limitată a cercetărilor de antropologie arheologică sau paleoantropologie (Milcu 1954: 22; Nicolăescu-Plopșor 1963: 263-7) În această perioadă apar primele periodice de profil din România: *Probleme de Antropologie* (1954), *Studii și Cercetări de Antropologie* și *Annuaire Roumain d'Anthropologie* (apar anual din anul 1964, odată cu încetarea apariției primului periodic) (Majuru 2009: 18). În 1963 se înființează *Centrul de Cercetări Antropologice* (prin transformarea fostul Colectiv de Antropologie), ca instituție independentă în cadrul Academiei Române (Negrea 2007: 54; Majuru 2009: 18).

În anul 1964, la conducerea instituției 'nou create' este numită Olga Necrasov (1910-2000). Elevă a binecunoscuților profesori Ioan Gh. Botez și Egon Freiherr von Eickstedt, a fost una dintre cele mai remarcabile figuri ale școlii antropologice românești postbelice. Profesor universitar încă din perioada interbelică, biolog, antropolog și membru al Academiei Române, Olga Necrasov s-a bucurat de o largă recunoaștere internațională, răsplătită în 1980 cu medalia și premiul 'Paul Broca', acordate de Societatea de Antropologie din Paris, pentru întreaga activitate științifică în domeniul antropologiei. Datorită acesteia, la Iași, s-a conturat o importantă școală de antropologie fizică (***) 1980: 333; Toma și Bejenaru 2004: 389; Negrea 2007: 54; Majuru 2009: 15-6).

În această perioadă, noua conducere va duce o politică de extindere a colectivului de cercetători al Centrul de Cercetări Antropologice. Această nouă tendință este foarte bine exprimată de către academicianul Ștefan Milcu, într-un articol publicat în 1964: „(...) *atragera de noi cadre de tineri și specialiști sau studenți de la Facultatea de Medicină, Arheologie și Istorie, antrenați să lucreze în timpul vacanței în cercurile studențești și în expedițiile de teren*” (Milcu 1964: 4). După anul 1965, personalul Centrului crește, fiind angajați tineri absolvenți de facultăți din diferite ramuri, semn al noilor orientări multidisciplinare (Majuru 2009: 18). Din colectivul de paleoantropologie făceau parte Constantin Maximilian, Ioana Popovici, Dardu Nicolăescu-Plopșor, Eugen Floru, Alexandra Bolomey, Wanda Wolski ș.a. (Negrea 2007: 54-5). Noua structură va implica pentru prima dată în România și o secție de antropologie culturală, în cadrul căreia s-au afirmat Vasile Caramela și Gheorghiuță Geană (Majuru 2009: 18). Totodată, se vor aborda și alte studii, printre care: genetica populațiilor din zonele izolate; cercetarea colecției craniologice Francisc Rainer; problema dimorfismului sexual; cercetări de serologie clasică sau de antropologie endocrină ș.a. Acum se organizează campanii de teren pentru culegerea de date necesare cercetărilor populaționale, iar *paleoantropologii* participă la săpăturile arheologice întreprinse în diverse situri (Schela Cladovei - D. Nicolăescu-Plopșor, Vărăști-Grădiștea Ulmilor - C. Maximilian etc.) (Nicolăescu-Plopșor 1963: 263-72; Negrea 2007: 55).

Această schimbare majoră a strategiei de cercetare și avântul disciplinei antropologice se datorează în principal modificărilor produse pe scena politică din România, prin preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu în 1965. Tot acum se va produce o reluare treptată a discursului național necesar legitimării unui comunism românesc și a unui stat național unitar, ferit de ingerințele sovietice. Subiecte precum *etnogeneza poporului român*, *originea și/sau continuitatea daco-romană* devin 'uzuale' în discursul antropologic (Turda 2010: 9), în paralel cu afirmarea unor elemente cultural-istorice, specifice mai ales disciplinelor istorice. Relevant în acest sens este următorul pasaj, publicat în 1963: „*În răstimpul primului deceniu de activitate antropologică desfășurată în țara noastră sub egida Academiei R.P.R., școala românească modernă de antropologie s-a afirmat și s-a impus de la început mai ales prin realizările care dovedesc cu prisosință că materialul antropologic poate fi folosit în calitate de izvor istoric. (...) materialul paleoantropologic nu numai că poate fi folosit ca izvor istoric, dar astăzi el nu mai poate să nu fie utilizat, nu mai poate să fie neglijat în cercetarea arheologică, în lămurirea problemelor de etnogeneza. Una din trăsăturile cele mai caracteristice ale cotiturii hotărâtoare făcută de antropologia românească după 1950, o constituie concepția istorică, care a determinat orientarea cercetărilor în direcția istorico-arheologică (...)*” (Nicolăescu-Plopșor 1963: 265).

Astfel, antropologia fizică, alături de alte discipline (arheologia, istoria, sociologia), devine un element important în structura de propagandă națională, un instrument de legitimare și justificare a regimului politic și a ideologiei comuniste.

Instituționalizarea disciplinei antropologice din perioada anilor '50 - '60 a fost marcată și de dezvoltarea altor centre de cercetare antropologică: la Cluj, *Institutul de Anatomie*, de pe lângă Facultatea de Medicină, condus de profesorul Ion Gabriel Russu (1904-1969), împreună cu un colectiv numeros de specialiști (în special medici, dar cu preocupări și în domeniul antropologiei), dintre care îi amintim pe C. C. Velluda, I. Roth, I. Albu, A. Vaida, D. Dumitrașcu, O. Lucaciu (Albu 1971: 161-4; Negrea 2007: 55); la Iași, *Colectivul de Antropologie* format din inițiativa Olgăi Necrasov (încă din 1958) și aparținând filialei Iași a Academiei Române²⁰, va desfășura o intensă activitate științifică, printre cei mai activi specialiști fiind M. Cristescu, D. Botezatu, S. Haimovici, G. Miu, M. Știrbu ș.a. (Necrasov 1981: 3-10; Negrea 2007: 55; Mustață și Mustață 2002: 12-4).

Anii '70 aduc o nouă reorganizare a *Centrului de Cercetări Antropologice* din București, inițial prin trecerea acestuia sub tutela Ministerului Învățământului (1970), iar mai apoi, în 1974, prin încorporarea în Institutul de Anatomie Patologică Victor Babeș și schimbarea titlaturii în *Laborator de Antropologie* (Majuru 2009: 19). Noile tendințe de reorganizare vor afecta și filiala Iași (vezi nota 20), alături de Academia R.S.R., căreia i se retrag atribuțiile de organizare a activității științifice din țară, în conformitate cu deciziile Partidului Comunist Român, unicul care avea drept de a hotărî în toate privințele (Majuru 2009: 19). Totuși, respectivele circumstanțe nu vor afecta mersul instituției, în perioada anilor '70 colectivele completându-și personalul cu tineri, cu diverse specializări, atât la București (Nicolae Mirițoiu, Vintilă Mihăilescu, Mircea Udrescu etc.), dar și la Iași (Ana-Cezarina Bălțeanu, Serafima Antonoiu etc.) (Mustață și Mustață 2002: 13).

Metodologia de lucru, specifică domeniului paleoantropologiei din perioada postbelică, se încadrează în tendințele specifice antropologiei fizice sud-est europene (Nemeskéri *et al.* 1960; Boev 1963, 1972; Živanović 1975; Mikić 1980; Zoffmann 1984 etc.), fiind influențată de ideile școlilor franceze (elementele descriptive), germane (dimensiunile și indicii cranieni și postcranieni, în acest sens fiind utilizat modelul descris de Rudolf Martin) și sovietice (reconstituiri plastice faciale). Aceste direcții metodologice se vor păstra o perioadă bună de timp, mai precis până în anii '90. Totodată, trebuie să amintim și predilecția școlii românești pentru studiile efectuate pe oseminte provenite din morminte de inhumație. Printre preocupările științifice din această perioadă, remarcăm și atenția sporită acordată scheletul postcranian, anterior studiile vizând cu precădere craniile²¹. Studiarea resturilor osteologice umane provenite din morminte de incinerare a întâmpinat de-a lungul timpului numeroase rezerve sau dubii în ceea ce privește valoarea rezultatelor și concluziile obținute pe baza unor astfel de cercetări, cauzate în bună parte necunoașterii stadiului actual al cercetărilor²² (Nicolăescu-Plopșor și Wolski 1975: 10).

Anii '80 vor marca adâncirea crizei din societatea românească, pe fondul amestecului tot mai mare al Partidului Comunist Român în diversele (variate) domenii, inclusiv în activitatea științifică. Și antropologia fizică va fi afectată de aceste ingerințe ideologice și presiuni politice, relevant pentru situația de atunci fiind apelul și mesajul lui Nicolae Ceaușescu publicat în 1982, în *Annuaire Roumaine D'Anthropologie* (Ceaușescu 1982a, 1982b). Discursul naționalist se accentuează, această situație fiind reflectată și de modificarea titlaturii domeniului de cercetare *paleoantropologie* în *antropologie istorică* (modificare produsă încă din anii '70), în vederea sublinierii importanței disciplinei, ca instrument de legitimare, în cadrul procesului de afirmare a identității și ideologiei naționale. În 1982 se produce *Scandalul Meditației Transcedentale [sic]*, probabil o capcană a Securității pentru a preîntâmpina reacțiile intelectualilor față de măsurile aspre decise de regimul comunist. Profesorul V. Săhleanu cade victimă a acestei diversiuni, fiind anchetat, iar în final concediat din *Laboratorul de Antropologie* (Majuru 2009: 20).

Din nefericire, perioada de până în 1989 este marcată de absența lucrărilor ample, cu caracter sintetic și analitic (care să vizeze o analiză exhaustivă, populațională, nu doar studii locale). În aceste condiții, apariția unor studii monografice consacrate paleoantropologiei, care subliniază aportul acesteia la cunoașterea ritualului funerar, au un caracter sporadic în peisajul literaturii de specialitate românești. Demne de amintit aici sunt lucrările lui C. Maximilian (1962) și D. Nicolăescu-Plopșor și W. Wolski (1975). Mai putem menționa lucrarea lui Șt. Milcu (împreună cu C. Maximilian) *Introducere în antropologie* (1968) și cea semnată de Olga Necrasov *Originea și evoluția omului* (1971).

După 1989, în ciuda estompării discursului naționalist, pe fondul schimbării regimului politic din România, antropologia fizică își va menține structura tradițională care o consacrase. Studiile din această perioadă, cel puțin cele din domeniul paleoantropologiei, păstrează aceeași linie metodologică

tratată în perioada postbelică. În schimb, în această perioadă, se observă o creștere a interesului pentru abordările legate de antropologia medicală.

În ciuda relaxării ideologice aferente perioadei postdecembriste, discursul naționalist se menține, fapt demonstrat și de următorul pasaj, publicat de colectivul antropologic de la Iași: „*Preocuparea noastră de bază la întocmirea acestei lucrări a fost aceea de a contura structura antropologică a fondului biologic, de a stabili elementele sale specifice, care au putut servi drept «marker» pentru urmărirea etapizată a procesului dinamic de sinteză biologică a poporului nostru. (...) Strădaniile noastre s-au concentrat astfel asupra urmării permanenței elementului autohton de-a lungul timpurilor, evaluând în măsura posibilităților oferite de materialul de care dispunem, ponderea diferitelor triburi pătrunse în arealul carpato-dunăreano-pontic precum și fenomenul progresiv de asimilare a acestora. În adevăr, considerăm că antropologia poate aduce un aport important în descifrarea problemelor de etnogeneză dat fiind că, în timp ce cultura materială, obiceiurile și chiar limba se pot schimba relativ repede, omul ca entitate biologică conservă unele caracteristici specifice constituite istoricește, care, chiar în condițiile unui amestec de populații poate fi identificat.*” (Necrasov et al. 1990: 174-5). Aproape zece ani mai târziu, regăsim același tip de discurs la un alt autor din domeniu: „*(...) antropologia arheologică și-a găsit un făgaș demn de relevat, pentru înscrierea cât mai substanțială a contribuției demografiei și antropologiei la problemele formării poporului român, la relevarea elementului autohton și a raporturilor autohtonilor cu alogeni*” (Stanciu 1999: 35). Toate acestea demonstrează perpetuarea până în prezent a structurii tradiționale din perioada comunistă, bazate pe un discurs naționalist.

La nivel instituțional, în anul 1990 *Laboratorul Antropologic* de la Iași va fi subordonat *Centrului de Cercetări Antropologice 'Fr. Rainer'* din București (Mustață și Mustață 2002: 12). La conducerea instituției bucureștene este ales profesorul V. Săhleanu, ce va ocupa această funcție până în 1997 (Majuru 2009: 20-1). În anul 2007, *Centrul de Cercetări Antropologice* din București redevine *Institutul de Antropologie*, sub patronajul Academiei Române²³. În paralel cu existența celor două institute de profil (Iași și București), în perioada postdecembristă, se observă preocupări pentru dezvoltarea unor specialiști în domeniul antropologiei fizice (chiar și a unor laboratoare de profil) și din partea altor instituții de cercetare din România. Astfel, am aminti în București - Muzeul Național de Istorie a României, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' și Facultatea de Biologie²⁴ din București, sau la Oradea, în cadrul Facultății de Științe Socio-Umane (Universitatea din Oradea). Cu toate acestea, numărul specialiștilor este extrem de redus, situație cauzată în principal de absența unui cadru instituțional care ar putea integra potențialii specialiști.

Mai trebuie menționat că în ultimii ani, la nivel metodologic și teoretic, pe fondul unor colaborări cu anumiți antropologi din străinătate și a anumitor stagii de pregătire peste hotare, antropologii români au adoptat și metode de studiu noi, specifice școlilor britanice și americane²⁵, a căror influență a lipsit cu desăvârșire în perioadele anterioare.

Totuși, în ciuda acestor progrese din ultimul deceniu, persistă una dintre problemele majore ale colaborării dintre arheologi și antropologi: cea a dialogului real și constructiv dintre cele două părți, aspect sesizat și prezentat într-o formă nuanțată încă din anii '50 de către academicianul Ștefan Milcu (Milcu 1954: 22). De asemenea, nu putem uita nici atitudinea unora dintre arheologi care, de cele mai multe ori, privesc antropologia fizică ca pe o 'știință auxiliară' sau ca pe un element de potențare aparentă a calității săpăturii arheologice, cu scopul de a crea și susține o imagine iluzorie de *cercetare modernă*. Din păcate, aportul interdisciplinar real al antropologiei fizice la procesul de cercetare arheologică este ignorat, mai mult sau mai puțin, datele furnizate de această disciplină fiind utilizate doar la susținerea propriilor discursuri, ipoteze sau teorii arheologice.

Concluzii

În cei aproape 200 de ani trecuți de la cristalizarea antropologiei fizice ca disciplină de sine stătătoare, aceasta a contribuit direct și indirect la studiul practicilor funerare specifice comunităților umane din diferite perioade cronologice²⁶, dar și la alte problematice legate de domeniul de interes al științelor istorico-arheologice (de exemplu originea omului).

Prin metode de cercetare specifice și date complementare de natură biologică, antropologia fizică își aduce aportul la completarea într-o manieră deosebită a spectrului informațional oferit de cercetarea arheologică, reprezentând o componentă indispensabilă oricărei cercetări moderne a comportamentelor funerare.

La nivel mondial, noile tendințe din antropologia fizică aplicată în arheologie (inclusă în noțiunea generică de *bioarchaeology*²⁷), propun utilizarea unei game de tehnici biologice asupra materialului arheologic în scopul obținerii unor informații suplimentare despre populațiile din trecut,

relație ce trebuie văzută ca interacțiunea dintre biologia și comportamentul omului și rolul mediului, în ceea ce privește sănătatea și stilul de viață indivizilor umani (Larsen 2002).

Fără a avea pretenția că articolul de față rezolvă toate aspectele legate de contribuțiile antropologiei fizice la studiul practicilor funerare, avem totuși speranța că a reușit să surprindă, într-o formă sintetică, etapele majore ale dezvoltării disciplinei și se constituie într-un instrument de lucru util, perfectabil în orice moment.

Mulțumiri

Dorim să mulțumim colegilor Adrian Bălășescu (CNCP-MNIR) și Valentin Dumitrașcu (IAB) pentru lecturarea manuscrisului și pentru sugestiile și comentariile constructive realizate. De asemenea, dorim să mulțumim colegului Mihai Constantinescu (IAFR) pentru sprijinul bibliografic acordat.

Acest articol este elaborat în cadrul proiectului de cercetare postdoctorală tip PN II-RU, susținut și finanțat de CNCIS-UEFISCDI (contract nr.2/28.07.2010, cod 16/2010).

Note

¹. Termenul de 'antropologie fizică' este echivalent cu cel de 'antropologie biologică', cel din urmă fiind introdus în contextul în care la sfârșitul anilor '50 ai secolului al XX-lea se produce o schimbare a direcțiilor de cercetare către subiecte ca biologie evolutivă, nutriție, adaptare fiziologică, creștere și dezvoltare (Jurmain *et al.* 2009: 6). Pe parcursul acestui text am optat pentru utilizarea termenului de 'antropologie fizică' deoarece acesta este mult mai uzitat (cunoscut) publicului din România, iar pe de altă parte ar fi dificil și incorect să folosim noțiunea de 'antropologie biologică' pentru perioada de până în 1950.

². Datorită circumstanțelor date am optat doar pentru prezentarea școlilor de antropologie fizică din Franța, Germania și Statele Unite ale Americii, deoarece le-am considerat reprezentative din perspectiva impactului pe care l-au avut asupra școlii din România. Totodată, am considerat că pentru publicul din țara noastră este importantă cunoașterea istoricului și evoluției particulare a școlii românești, pentru o mai bună înțelegere a situației din prezent. De asemenea, pentru a evita repetițiile neplăcute și pentru a susține cursivitatea textului, nu vom mai aminti pentru fiecare autor în parte loturile antropologice studiate (de exemplu *antropologul 'X' a studiat scheletele preistorice din situl 'Y'*). Majoritatea antropologilor amintiți au cercetat materiale osteologice umane provenite din situri arheologice, iar în cazul celor ce nu au făcut acest lucru, respectivii au avut contribuții majore la dezvoltarea disciplinei, a anumitor aspecte metodologice sau teoretice.

³. Numeroși gânditori precum Voltaire, Hume, Kant, Hegel sau Edward Long au împărtășit viziuni rasiste. Unii dintre ei susțin ideea că europenii și negrii aparțin unor specii diferite; alții erau convingși că negri aveau un grad redus de inteligență (D'Souza 1997: 62-63). Toate aceste teorii aveau un scop bine determinat: justificarea sclaviei.

⁴. Mai multe informații despre activitatea acestui autor vom prezenta în cadrul subcapitolului dedicat școlii franceze de antropologie fizică.

⁵. Amintim aici doar Spania, Italia, Belgia, Germania, Rusia, Polonia, România (Mina Minovici și Gh. Cantacuzino), Turcia etc.

⁶. În prima ediție a lucrării *Anthropometry* se regăsește mențiunea '*to Leon Manouvrier my instructor in anthropometry*' (Hrdlička 1920: 2). T.D. Stewart, succesorul lui Hrdlička, va publica a doua ediție fără a mai include mențiunea lui Hrdlička.

⁷. Indici calculați pe baza diametrelor antero-posterioare și medio-laterale măsurate la nivelul diafizelor femurului și respectiv tibiei, utilizați pentru caracterizarea formei în secțiune a acestora.

⁸. Bun prieten cu Heinrich Schliemann, el va participa la săpăturile de la Troia (1879), iar mai apoi în Egipt (Sorgner 2006: 2287-8).

- ⁹. Trebuie precizat că interpretarea dată de Virchow acestor fosile a fost total eronată: resturile respective aparțineau unui *Homo sapiens* modern, ale cărui deformări se datorau unor afecțiuni cronice (rahitism în copilărie și artrită în partea de final a vieții), forma deosebită a craniului fiind rezultatul unei lovituri puternice primite de acel individ (Rosen 1977).
- ¹⁰. Prin noțiunea generică de *numere Martin* se înțelege un set de dimensiuni și indici aferenți obținuți din analiza metrică a scheletului cranian și postcranian (Martin 1914).
- ¹¹ Conform acestui concept, „*New Anthropology was characterized as the study (1) of the process of primate evolution and (2) human variation. There was to be (3) a return to Darwinism, but with genetics as a unifying perspective, and that (4) races must be studied as populations, not types. Physical anthropologists could (5) contribute to studies of migration, genetic drift, and selection, but not to mutation. And one of the important objectives was to study (6) the adaptation of form to function (linked to Washburn’s interests in functional anatomy). He noted that the principal guiding concept is ‘selection’, and he identified four major means for factoring complexes of the body: (1) comparison and evolution, (2) development, (3) variability (in the context of population and away from the traditional ‘types’), and (4) experiment, emphasizing the application of scientific design*” (Stini 2010: 177-8).
- ¹². Începând din anul 1925 și până astăzi institutul poartă numele medicului care l-a ctitorit.
- ¹³. Antropologia fizică prin elementele cu care operează (resturi osteologice, uneori foarte vechi; clasificarea populațiilor actuale pe grupe sanguine etc.) aduce un aport de *cunoștințe științifice* despre o națiune și/sau despre un popor. Astfel, ‘caracterizarea fizică a națiunii’ devine un instrument de legitimare a identității naționale a unui popor (Turda 2006: 124).
- ¹⁴. În acest demers de căutare a identității naționale românești, o serie de autori vor defini tipuri rasiale pe baza caracteristicilor craniometrice. Primul care va întreprinde studii în acest sens va fi antropologul francez Eugène Pittard (1867-1962), în lucrarea *Recherches anthropologiques sur les Roumains de Transylvanie* (1919), în care va arăta că românii din Vechiul Regat prezentau caracteristici dolicocefalice, în vreme ce în Bucovina și Transilvania aceștia prezentau caracteristici brahicefalice. Concluzii asemănătoare va obține și Victor Papilian (1888-1956) prin studiul *Nouvelles recherches anthropologiques sur la tête des Roumains de Transylvanie* (1923). O poziție mai radicală a avut-o etnograful și sociologul Ion Chelcea (1902-1991). Acesta, în articolul *Tipuri de cranii românești din Ardeal (Cercetare antropologică)* (1934-1935), aplicând metodologia craniologică dezvoltată de antropologul german Rudolf Martin, va defini *tipul rasial dacic*. Mai trebuie amintit și Iordache Făcăoaru (1897-?), autorul definiției unui *tip rasial carpatic* pe baza caracteristicilor serologice (Turda 2006: 128-32; 2007a: 366-73).
- ¹⁵. Conform paginii web a Institutului de Antropologie ‘Francisc Rainer’ din București (<http://www.antropologia.ro/>), *Laboratorul și Muzeul de Antropologie* a fost înființat în anul 1939 în cadrul Facultății de Medicină București.
- ¹⁶. Datele legate de colecția osteologică Rainer au fost preluate din cadrul Breviarului Istoric, postat pe pagina web a Institutului de Antropologie ‘Francisc Rainer’ din București (<http://www.antropologia.ro/>).
- ¹⁷. Prin noțiunea de ‘paleoantropologie’ școala românească face referire la studiul resturilor scheletice umane provenite din situri arheologice, indiferent de perioadă. Această concepție contravine definiției general acceptate a termenului ‘paleoantropologie’ (Willermet 2006: 1800-2; Jurmain *et al.* 2009: 8).
- ¹⁸ În acest context, trebuie amintit că în 1952, profesorul Ioan Gh. Botez, conducătorul școlii de antropologie de la Iași, a fost arestat și trimis în lagărul de muncă forțată de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Grav bolnav, a decedat în ziua de 23 ianuarie a anului 1953, în colonia de la Capul Midia (Dimitriu și Dimitriu 2007).
- ¹⁹ Teremenul de *Lysenkoism* este folosit pentru a descrie manipularea sau denaturarea procesului științific ca o modalitate de a ajunge la o concluzie predeterminată, dictată de o prejudecată

ideologică, socială sau politică. Apariția acestei noțiuni se leagă de activitatea lui Trofim Denisovich Lysenko (1898-1976), agronom de origine rusă, conducătorul Biologiei Sovietice în regimul lui Iosif V. Stalin. Lysenko a respins doctrina geneticii Mendeliene, dezvoltată de Johann Gregor Mendel (1822-1884), fondatorul geneticii moderne, în favoarea teoriilor lui Ivan Vladimirovich Michurin (1855-1935), utilizându-le într-o puternică mișcare politico-științifică numit Lysenkoism (cunoscut și sub denumirea *Lysenko-Michurinism*), manifestată cu precădere în domeniul științelor biologice (Lecourt 1977; Roll-Hansen 1985: 261-78).

²⁰ Ulterior, în anul 1965, *Colectivul de Antropologie* este transformat într-o secție Institutului de Biologie Generală și Aplicată, iar în 1972 trece la Centrul de Cercetări Biologice, pentru a reveni din nou în cadrul Filialei Iași a Academiei Române în 1990, subordonat Centrului de Cercetări Antropologice 'Fr. Rainer' din București (Mustață și Mustață 2002: 12).

²¹ De multe ori, materialele osteologice umane reprezentau donații, cum ar fi de pildă donația profesorului Al. Bărăcilă (Maximilian 1959: 65).

²² De asemenea, până în prezent, doar resturile osoase de inhumăție au fost în detaliu examinate, cele provenind din morminte de incinerăție fiind parțial studiate (Mirițoiu 1992: 2).

²³ Informație preluată după paginii web a Institutului de Antropologie 'Francisc Rainer' din București (<http://www.antropologia.ro/>).

²⁴ În cadrul Facultății de Biologie din București funcționează chiar și un program de masterat dedicat - *Antropologie evoluționistă - Homo sapiens între determinism biologic și diversitate culturală*.

²⁵ Aceste influențe anglo-americane se manifestă pe segmente de studiu ce vizează elucidarea aspectelor paleopatologice care descriu starea de sănătate a populațiilor studiate, dezvoltate în general de specialiștii Institutului de Antropologie 'Francisc Rainer' din București, dar nu numai.

²⁶ În sprijinul studiului practicilor funerare, antropologia fizică (sau paleoantropologia, conform terminologiei utilizate de școala românească) tratează o paletă largă de perioade, epoci și grupuri culturale, materialul osteologic analizat provenind, din punct de vedere cronologic, din epoca paleolitică și până în evul mediu. Analiza antropologică se axează în principal pe evidențierea caracterelor descriptive (morfologice și morfometrice), stabilirea sexului, estimarea vârstei la deces, estimarea taliei, identificarea elementelor de patologie, precum și pe examinarea caracterelor tipologice.

²⁷ Noțiunea de *bioarchaeology* include toate științele biologice care își găsesc aplicabilitate în arheologie (Larsen 2002).

Bibliografie

- AERES (2010) 'Rapport de l'AERES sur l'unité: Anthropologie moléculaire et imagerie de synthèse', <http://www.aeres-evaluation.fr/content/download/14566/237176/file/EVAL-0311384L-2110043275-UR-RAPPORT-1.pdf>, [accesat 11.01.2011].
- Albu, I. (1971) 'Prof. Ion Gabriel *Russu*. 29. Oktober 1904 – 3. September 1969', *Acta Anatomica* 79 (2): 161-4.
- Anthony, R. (1927) 'L'Anthropologie: sa définition, son programme, ce que doit être son enseignement', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 8(4-6): 227-245.
- Armstrong, G.J. și Van Gerven, D.P. (2003) 'A Century of Skeletal Biology and Paleopathology: Contrasts, Contradictions, and Conflicts', *American Anthropologist* 105 (1): 53-64.
- Baer, H. A. (1990) 'Anthropology in the German Democratic Republic: A Personal Odessey', *The Anthropology of East Europe Review* 9 (2): 56-61.
- Barth, F., Gingrich, A., Parkin, R. și Silverman, S. (ed.) (2005) *One discipline, four ways: British, German, French, and American anthropology*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Beliș, V. (2007) 'Editorial', *Romanian Journal of Legal Medicine* 15 (4): 251-2.

- Berg, C.M. (2006) 'Subdivisions of anthropology', în H.J. Brix (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. I, pp. 184-6, London: Sage Publications Inc.
- Bergmann, A. (2008) 'Taboo Transgressions in Transplantation Medicine', *Journal of American Physicians and Surgeons* 13(2): 52-55.
- Bindon, J.R. (2005) *ANT 570 History of Physical Anthropology*, <http://www.as.ua.edu/ant/bindon/ant570/> [accesat 25.01.2011].
- Bleibtreu, H.K. (1967) 'Some Problems in Physical Anthropology', *Biennial Review of Anthropology* 5: 252-305.
- Boquet-Appel, J.-P. și Masset, C. (1982) 'Farewell to Paleodemography', *Journal of Human Evolution* 11: 321-33.
- Boev, P. (1963) 'Neolitchni antropologicheski materiali ot Karanovo', *Izvestja na Etnografskia Institut i Muzei* 6: 61-9.
- (1972) *Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostägäischen Inselwelt und deren Bedeutung für die Herkunft ihrer Bevölkerung*, Sofia: Verlag der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften.
- Brace, C. L. (2010) 'Physical Anthropology at the Turn of the Last Century', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 25-53, New York: Lexington Books.
- Buchet, L. și Séguay, I. (2002) 'La paléodémographie: bilan et perspectives', *Annales de démographie historique* 1: 161-212.
- Bucur, M. (2002) *Eugenics and modernization in interwar Romania*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Butaru, L.T. (2008) 'Bio-politică identitară în Transilvania interbelică', *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* 5: 195-209.
- (2010) *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România până la Al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca: Ed. Fundației pentru Studii Europene.
- Ceausescu, N. (1982a) 'Message of the President of the Socialist Republic of Romania, Nicolae Ceausescu to the participants in the International Symposium "Scientists and Peace" ', *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 19: 5-7.
- (1982b) 'Appeal by the participants in the International Symposium "Scientists and Peace" ', *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 19: 8-10.
- Claessen, H.J.M. (2002) 'Evolution and Evolutionism', în A. Barnard și J. Spencer (ed.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, pp. 325-32, New York: Routledge.
- Crognier, E. (1999) 'Biologică (Antropologie~). Domeniul antropologiei biologice', în P. Bonte și M. Izard (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 111-2, Iași: Ed. Polirom.
- Crubézy, É. (1992) 'De l'anthropologie physique a la paléo-ethnologie funéraire et a la paléo-biologie', *Arhéol.-Nil. Bulletin de la société des cultures prépharaoniques de la vallée du Nil* 2: 7-19.
- (2000) 'L'étude des sépultures ou du monde des morts au monde des vivants. Anthropologie, archéologie funéraire et anthropologie de terrain', în É. Crubézy (ed.), *L'Archéologie funéraire*, pp. 8-54, Paris: Errance.
- Crubézy, É., Duday, H., Sellier, P., Tillier, A.-M. (1990) 'Avant propos. Paléanthropologie et archéologie de la mort: un dialogue vivant', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 2(3): 5-11.
- D'Souza, D. (1997) 'Ignoble Savages', în R. Delgado și J. Stefancic, (ed.), *Critical white studies: looking behind the mirror*, pp. 55-65, Philadelphia: Temple University.
- Dimitriu, S.Ș. și Dimitriu, O.L. (2007) 'Profesorul Ioan Gh. Botez', *Memoria* 1-2.
- Duday, H. (1978) 'Archéologie funéraire et anthropologie. Application de relevés et de l'étude ostéologique à l'interprétation de quelques sépultures pré- et proto-historiques du Midi de la France', *Cahiers d'Anthropologie* 1: 55-101.
- Duday, H. și Masset, C. (ed.) (1987) *Anthropologie physique et archéologie méthodes d'étude des sépultures: actes du colloque de Toulouse, 4, 5 et 6 novembre 1982*, Paris: Presses du CNRS.
- Duday, H., Courtaud, P., Crubézy, É., Sellier, P., Tillier, A.-M. (1990) 'L'Anthropologie «de terrain»: reconnaissance et interprétation des gestes funéraires', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 2(3): 29-49.

- Duday, H., Guillon, M. (2006) 'Understanding the Circumstances of Decomposition When the Body Is Skeletonized', în A. Schmitt, E. Cunha și J. Pinheiro (ed.) *Forensic Anthropology and Medicine: Complementary Sciences From Recovery to Cause of Death*, pp. 117-157, Totowa: Humana Press Inc.
- Eberhardt, J.L. (2005) 'Imaging Race', *American Psychologist* 60(2): 181-90.
- Ehrenreich, E. (2007) *The Nazi aNcesTral Proof. Genealogy, Racial Science, and the Final Solution*, Bloomington: Indiana University Press.
- Enăchescu, T. (1979) 'Contribuția profesorului Francisc J. Rainer la dezvoltarea antropologiei românești', *Studii și Cercetări de Antropologie* 7: 165-79.
- Erickson, P.E. (2006) 'Deviance', în Brix, H.J. (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. II, pp.736-41, London, Sage Publications Inc.
- Evans, A.D. (2010) *Anthropology at War. World War I and the Science of Race in Germany*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Ferembach, D. (1980) 'Le Laboratoire d'Anthropologie de l'Ecole pratique des hautes études', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 7(4): 307-18.
- Gheroghiu, Al. (1954) 'Criteriile determinărilor antropologice. O aplicare a concepțiilor micurista și pavlovista în antropologie', *Probleme de Antropologie* 1: 41-58
- Giles, E. (2010) 'Principal Figures in Physical Anthropology Before and During World War II', în M.A. Little, și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 141-54, New York: Lexington Books.
- Gillispie, C.C. (1970) 'Johann Friedrich Blumenbach', în C.C. Gillispie, (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 2, pp. 203-4, New York: Simon & Schuster Macmillan.
- Gingrich, A. (2005) 'The German-speaking countries', în F. Barth, A. Gingrich, R. Parkin și S. Silverman (ed.), *One discipline, four ways: British, German, French, and American anthropology*, pp. 61-156, Chicago: The University of Chicago Press.
- Gould, S.J. (1996) *The Mismeasure of Man*, New York: Norton.
- Hass, N. (1954) 'Pe drumul antropologiei sovietice', *Probleme de Antropologie* 1: 31-40.
- Hare, H.A. (1923) 'Leidy and his influence on Medical Science', *Proceedings of the Academy of Natural Sciences in Philadelphia* 75: 73-87.
- Hrdlička, A. (1915) 'Physical Anthropology in America', în F. Boas (ed.), *Anthropology in North America*, pp. 135-81, New York: G.E. Stechert & Co.
- Hrdlička, A. (1920) 'Anthropometry', Philadelphia: Wistar Institute of Anatomy and Biology.
- Ionițoiu, C. (2006) *Genocidul din România. Repere în Procesul Comunismului*, București: Apologeticum.
- Jurmain, R., Kilgore, L., Trevathan, W. (2009) *Essentials of Physical Anthropology*, Seventh Edition, Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Keele, K.D. (1970) 'Leonardo da Vinci. Life, scientific methods, and anatomical works', în C.C. Gillispie (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 8, pp. 193-206, New York: Simon & Schuster Macmillan.
- Kennedy, K.A.R. (2006) 'Osteology, Human', în H.J. Bix, (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. III, pp. 1795-6, London: Sage Publications, Inc.
- (2010) 'Principal Figures in Early 20th-Century Physical Anthropology: With Special Treatment of Forensic Anthropology', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 105-25, New York: Lexington Books.
- Konigsberg, L.W. și Frankenberg, S.R. (1992) 'Estimation of age structure in anthropological demography', *American Journal of Physical Anthropology* 89: 235-56.
- Kreger, C.D. (2006) 'Cranometry', în H.J. Bix, (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. II, pp. 582-3, London: Sage Publications, Inc.
- Larsen, C.S. (2002) 'Bioarchaeology: The Lives and Lifestyles of Past People', *Journal of Archaeological Research* 10(2): 119-66.
- Lasker, G. (1959) 'Recent Advances in Physical Anthropology', *Biennial Review of Anthropology* 1: 1-36.
- Lecourt, D. (1977) *Proletarian Science? The Case of Lysenko*, London: Humanities Press.
- Leroi-Gourhan, A., Bailloud, G., Brezillon, M., Monmignaut, C. (1962) 'L'hypogée II des Mournouards (Mesnil-sur-Oger, Marne)', *Gallia préhistoire* 5(1): 23-133.
- Leslie, P.W. și Little, M.A. (2003) 'Human Biology and Ecology: Variation in Nature and the Nature of Variation', *American Anthropologist* 105(1): 28-37.

- Lévi-Strauss, C. (1999) 'Boas Franz', în P. Bonte și M. Izard (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 115-7, Iași: Ed. Polirom.
- Little, M.A., Buikstra, J.A. și Spencer, F. (1995) 'The Records of Biological Anthropology', în S. Silverman și N.J. Parezo (ed.), *Preserving the Anthropological Record*, Second Edition, Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, Inc., <http://copar.org/par/index.htm> [accesat 25.01.2011].
- Little, M.A. și Kennedy, K.A.R. (2010) 'Introduction to the History of American Physical Anthropology', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 1-23, New York: Lexington Books.
- Little, M.A. (2010) 'Franz Boas's Place in American Physical Anthropology and Its Institutions', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 55-85, New York: Lexington Books.
- Little, M.A. și Kaplan, B.A. (2010) 'The Immediate Postwar Years: The Yearbook of Physical Anthropology and the Summer Seminars', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 155-72, New York: Lexington Books.
- Lukaszek, D.A. (2006a) 'Blumenbach, Johann Friedrich (1752-1840)', în H.J. Birx (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. I, pp. 384-5, London: Sage Publications, Inc.
- (2006b) 'Hrdlička Aleš (1869-1943)', în H.J. Birx (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. III, pp. 1207-9, London: Sage Publications, Inc.
- (2006c) 'Washburn, Sherwood L. (1911-2000)', în H.J. Birx (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. V, pp. 2302-4, London: Sage Publications, Inc.
- Lurie, E. (1954) 'Louis Agassiz and the Races of Man', *Isis* 45(3): 227-42.
- Majuru, A. (2009) *Mică introducere în antropologie și antropologia urbană*, suport de curs, București: Fundația Calea Victoriei.
- Marks, J. (2010) 'The Two 20th-Century Crises of Racial Anthropology', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 187-206, New York: Lexington Books.
- Martin, R. (1914) *Lehrbuch der Anthropologie*, Jena: Verlag Von Gustav Fischer.
- Maximilian, C. (1959) 'Contribuție la studiul Antropologic al craniilor din curganele de la Cavaclar', *Probleme de Antropologie* IV: 47-63.
- (1962) *Sărata-Monteoru. Studiu antropologic*, București: Ed. Academiei R.P.R.
- Menand, L. (2002) 'Morton, Agassiz, and the Origins of Scientific Racism in the United States', *The Journal of Blacks in Higher Education* 34 (Winter, 2001-2002): 110-113.
- Mikić, Ž. (1980) 'Anthropologische typen der Djerdap (einserrator) - serie', în J.K. Kozłowski și J. Machnik (ed.), *Poblèmes de la néolithisation dans certaines régions de l'Europe: Actes du colloque international [Krakow, Mogilany du 27 au 30 mai 1979]*, pp. 151-61, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolinskich.
- Milcu, Șt.-M. (1954) 'Dezvoltarea cercetărilor de antropologie în țara noastră', *Probleme de Antropologie* I: 7-29.
- (1964) 'Organizarea și dezvoltarea antropologiei în R.P.R.', *Studii și Cercetări de Antropologie* 1(1): 3-12.
- Milcu, Șt.-M. și Maximilian, C. (1967) *Introducere în antropologie*, București: Ed. Științifică.
- Mirițoiu, N. (1992) 'Porotic hyperostosis in the free dacians' necropolis at Poienești (Vaslui county): congenital haemolytic anemia or iron deficiency anemia? Preliminary considerations', *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 29: 3-12.
- Mustață, Gh. și Mustață, M. (2002) *Homo sapiens sapiens L.: originea și evoluția*, Arad: 'Vasile Goldiș' University Press.
- Necrasov, O. (1971) *Originea și evoluția omului*, București: Ed. Academiei R.S.R.
- (1981) 'L'ecole anthropologique de Iassy', *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 18: 3-10.
- Necrasov, O., Cristescu, M., Botezatu, D., Miu, G. (1990) 'Cercetări de paleoantropologie privitoare la populațiile de pe teritoriul României', *Arheologia Moldovei* XIII: 173-223.
- Negrea, Șt. (2003) 'Istoria Științelor biologice din România în perioada interbelică (1918-1940)', *Noema* II: 155-8.
- (2005) 'Istoria Științelor biologice în România: perioada celui de-al doilea război mondial (1940-1947)', *Oltenia. Studii și Comunicări. Științele Naturii* XXI: 221-4.
- (2007) 'Istoria Științelor biologice din România în perioada 1948-1989', *Noema* VI: 36-57.

- Nemeskéri, J., Harsányi, L. și Acsádi G. (1960) 'Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelttfunden', *Anthropologischer Anzeiger* 24: 70-95.
- Nicolăescu-Plopșor, D. (1963) 'Aportul paleoantropologiei la cercetarea arheologică', *Probleme de Antropologie* VII: 265-72.
- Nicolăescu-Plopșor, D. și Wolski, W. (1975) *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București: Ed. Academiei R.S.R.
- O'Malley, C.D. (1964) 'Andreas Vesalius 1514-1564. In Memoriam', *Medical History* 8(4): 299-308.
- Oetteking, B. (1926) 'Rudolf Martin', *American Anthropologist N.S.* 28: 414-7.
- Ortner, D.J. (2010) 'Aleš Hrdlička and the Founding of the American Journal of Physical Anthropology: 1918', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 87-104, New York: Lexington Books.
- Paciulli, L.M. și Hegge, S.R. (2006) 'Human variation', în H.J. Birx, (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. III, pp. 1243-4, London: Sage Publications, Inc.
- Pilcher, L.S. (1903) 'Jacobus Berengarius Carpensi and his Commentaries on Mundinus', *Medical Library and Historical Journal* I(1): 1-8.
- Previdi, T. (2005) *Jacopo Berengario da Carpi*, Carpi: Nuovagrafica.
- Relethford, J. H. (2010) 'Race and the Conflicts within the Profession of Physical Anthropology During the 1950s and 1960s', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 207-19, New York: Lexington Books.
- Reverón, R.R. (2007) 'Andreas Vesalius (1514-1564). Fundador de la Anatomía Humana Moderna', *International Journal of Morphology* 25(4): 847-50.
- (2008) 'Erasistratus de Ceos (310-250 A.C.). Pionero de los Estudios Anatómicos', *International Journal of Morphology* 26(4): 823-4.
- Roll-Hansen, N. (1985) 'A new perspective on Lysenko?', *Annals of Science* 42(3): 261-78.
- Rosen, G. (1977) 'Rudolf Virchow and Neanderthal Man', *American Journal of Surgical Pathology* 1(2): 183-8.
- Sevastos, M. (1946) *În amintirea profesorului Fr. J. Rainer (1874-1944)*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București: Imprimeria Națională.
- Stanciu, S. (1999) 'Istoricul cercetărilor antropologice privind neo-eneoliticul de pe teritoriul României', *Analele Universității din Oradea, Istorie-Arheologie* VIII-IX (1998-1999): 34-51.
- Stini, W. A. (2010) 'Sherwood L. Washburn and "The New Physical Anthropology"', în M.A. Little și K.A.R. Kennedy, (ed.), *Histories of American Physical Anthropology in the Twentieth Century*, pp. 173-85, New York: Lexington Books.
- Sorgner, S. L. (2006a) 'Darwin and Germany', în H.J. Birx (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. II, pp. 677-82, London: Sage Publications, Inc.
- (2006b) 'Virchow, Rudolf Ludwig Karl (1821-1902)', în H.J. Birx (ed.) *Encyclopedia of Anthropology*, vol. V, pp. 2287-9, London: Sage Publications, Inc.
- Tan, S.Y. și Yeow, M.E. (2003) 'Andreas Vesalius (1514-1564): Father of Modern Anatomy', *Singapore Medical Journal* 44(5): 229-30;
- Tan, S.Y. și Brown, J. (2006) 'Rudolph Virchow (1821-1902): "pope of pathology"', *Singapore Medical Journal* 47(7): 567-8.
- Taylor, A.C. (1999) 'Evoluționism', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 240-2, Iași: Ed. Polirom.
- Toma, C. și Bejenaru, L. (2005) 'Olga Necrasov, 1910-2000 teacher and scientist academician, professor, docent doctor in science', *Arheologia Moldovei* XXVII: 379-83.
- Turda, M. (2006) 'Cranio-metry and racial identity in interwar Transylvania', *Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca* XLV: 123-38.
- (2007a) 'From Craniology to Serology: Racial Anthropology in Interwar Hungary and Romania', *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 43: 361-77.
- (2007b) 'The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania', *Slavic Review* 66(3): 413-41.
- (2010) 'Introduction: Whither race? Physical anthropology in post-1945 Central and Southeastern Europe', *Focaal-Journal of Global and Historical Anthropology* 58: 3-15.
- Vallois, H.V. (1940) 'Le Laboratoire Broca', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 1: 1-18.
- Walker, P.L. (2000) 'Bioarchaeological ethics: a historical perspective on the value of human remains', în M.A. Katzenberg și S.R. Saunders (ed.), *Biological Anthropology of the Human Skeleton*, pp. 1-39, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

- Willermet, C. (2006) 'Paleoanthropology', în H.J. Birx (ed.), *Encyclopedia of Anthropology*, vol. IV, pp. 1800-2, London: Sage Publications, Inc.
- Živanović, S. (1975) 'Rapport préliminaire sur les résultats des recherches anthropologiques relatives aux squelettes de Padina sur le Djerdap', *Starinar N.S.* XXIV-XXV (1973/1974): 139-55.
- Zoffmann, Zs. (1984) 'An attempt to use physical anthropological data in the study of the Southeastern connections of Central European Neolithic population', *Alba Regia* 21: 139-46.
- *** (1893) 'Notices of New Books: Crania Ethnica Americana, herausgegeben von Rudolf Virchow. Berlin: Asher & Co., 1892', *Journal of Anatomy and Physiology* 27(4): 565.
- *** (1903) 'Vie de la Société', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* V(4): 7-34.
- *** (1980) Prix du Centenaire et Prix Paul Broca décernés par la Société d'Anthropologie de Paris au cours de l'année 1980, *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* XIII(7): 333-4.
- *** (1996) 'Interview de Henri Victor Vallois (le 15 février 1981)', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 8(1-2): 81-103.
- *** (2010) *Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 1, București: Ed. Litera.